

JULI 1949
Redactie „DE SCHALMEI“

4^e Jaargang - N° 4

De Schalmei

Tweemaandelijks Tijdschrift voor Orgelbeweging

Nieuwbouw

Restauratie

Jos. LONCKE, broeder & Zonen

EESEN (W.VI.)

**ZIJN ORGELS ZIJN DE
BLIJVENDE RECLAME**

ORGELS

HARMONIUMS

Gerard D'HONDT

ORGELBOUWER

HERSELT (Prov. Antw.)

**Stemmen ::: Herstellen ::: Ombouwen
Electrische ventilatoren**

**Kerk- en Salonorgels volgens electrisch,
pneumatisch en mechanisch stelsel :::**

Fa. Bern. Pels & Zoon - Lier

KERKORGELS

ELECTRISCH — PNEUMATISCH

Speciaal Electrische Sleepladen, het meest volmaakte systeem.

STEMMEN — OMBOUWEN — REPAREREN

DE SCHALMEI

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORGELBEWEGING

REDACTIE EN BEHEER :

Berten DE KEYZER
Tweebruggenstraat, 37, Gent.
Postcheckrekening: 4602.76
TEL.: 317.37

Abonnementsvoorwaarden:

België: 100,— fr.
Nederland: fl. 7,50
Edition Heuwerkemeyer
Amsterdam
Steunabonnement: 300,— fr.

uyt hou
ende trou

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER: BERTEN DE KEYZER

ALLEENVERTEGENWOORDIGER VOOR NEDERLAND: EDITION HEUWERKEMEIJER
Tel. 530.86 Breedeweg, 21, AMSTERDAM-OOST Postgiro 335644

Figuren uit Vlaanderens Orgelhistorie

Het geslacht Waghers

OK bij de behandeling van de familie Waghers moet ik vooraf de opmerking maken, dat vele van de hieronder volgende gegevens tevens te vinden zijn in de studie over Brugse Orgelmakers van de hand van de heer François in de „Biekorf”, Juli 1948 blz. 155 vlgg. Gaarne betuig ik op deze plaats mijn dank aan de heer François voor de hulp, die ik van hem mocht ontvangen bij het verzamelen van materiaal over Vlaanderens orgels en orgelmakers.

Onder de 16-eeuwse geslachten van orgelbouwers, die in Vlaanderen van betekenis waren, moet ook dat der Waghers genoemd worden. Niet dat deze familie op één lijn gesteld kan

worden met de families Buus, Brebos, Mors of Langhedul. Integendeel; Charles, Jan en François Waghers behoren tot de in elke eeuw bekende groep van orgelmakers, die weliswaar niet tot de grote kunstenaars gerekend worden, maar die toch door hun talrijke werkzaamheden de aandacht van de historicus verdienen.

Charles Waghers, naar mijn weten de oudste orgelmaker van dit geslacht, was afkomstig uit Hazebroek of uit de omgeving van deze, tegenwoordig, Franse stad. Een rechtstreeks bewijs heb ik voor deze afkomst niet kunnen vinden, maar wel wijzen tal van gegevens toch in deze richting. Ik noem van deze gegevens:

1. In de kerkrekeningen van Hazebroek komt de naam Waghers veelvuldig voor; tal van ambachtslieden heetten daar Waghers, ook reeds in

het einde van de 15e of het begin van de 16e eeuw; de naam was daar klaarblijkelijk inheems. (1)

2. Charles Waghers was gehuwd met Passchine Claeis, Servaes dochtere, gheseit Lauwers. (2) Welnu, te Hazebroek was zeker sinds 1492 (de oudste kerkrekening van Hazebroek dateert van dat jaar) een zekere Jan servaes alias lauwers de koster, tevens organist. Deze koster-organist stierf in 1522, kort nadat Charles Waghers in de kerk van Hazebroek een nieuw orgel bouwde (1519) (1). Wat ligt er meer voor de hand dan aan te nemen, dat Charles zijn vrouw vond in Hazebroek, waar hij zeker heeft gewerkt, en aanvankelijk misschien ook woonde?

3. Bij de dood van Charles Waghers, in 1540, blijkt de familie goederen te hebben in Hazebroek (2).

4. Jan Waghers, zoon van Charles, verkocht in 1544 bezittingen, die hij had te Hondegheem, een dorp vlak bij Hazebroek. (3)

5. De vroegst bekende werken van Charles waren niet in de omgeving van Brugge, maar in Zuid-Vlaanderen en de aangrenzende gewesten: St-Omer, Valenciennes, Burburg en Hazebroek.

In elk geval trok Charles omstreeks 1520 naar Brugge; hij moet daar in nauw contact gestaan hebben met Joris Buus. Stellig behoort hij dan ook tot de Buus-school, al heeft hij dan ook lang niet de betekenis van Joris Buus. In Brugge zelf is het belangrijke werk bijna steeds voor Joris Buus; pas na diens dood in 1532 heeft Charles vele belangrijke opdrachten in deze stad. Hij komt dan ook tot een zekere mate van welstand, want bij zijn dood blijkt hij de bezitter te zijn van verschillende onroerende goederen, waaronder een huis, dat vroeger aan de familie Buus toebehoorde (2). Of zijn werk wel altijd aan hoge eisen kon voldoen, is op zijn minst twijfelachtig, want herhaaldelijk heeft hij moeilijkheden: zo in 1528 te Stalhille (4) en in 1534 in Brugge, St-Walburgakerk (5). Het nieuwe orgel, dat hij bouwde voor de St-Walburgakerk werd n.l. afgekeurd. Als dan ook in 1535 de kerkmeesters der O.L.V.-kerk te Brugge zich beraden over de bouw van een nieuw instrument, hebben ze wel besprekingen met Cornelis Mors uit Antwerpen en Michiel Langhedul uit Ieper, doch van 'n contact met Charles Waghers blijkt niets (6).

Charles werd niet zeer oud. Bij zijn dood had hij drie minderjarige wettige kinderen en een minderjarige natuurlijke dochter (2).

In tegenstelling met de heer Paul François neem ik aan, dat Jan Waghers een zoon van Charles was. De heer François houdt het ook voor mogelijk, dat Jan een broer was van Charles. Ik stel voorop, dat deze oplossing mogelijk is, maar ik acht ze niet waarschijnlijk. Immers

bij de minderjarige kinderen van Charles wordt in 1540 een „Hannekin” genoemd. Kan dit niet zeer goed dezelfde zijn als de latere „Jan”? Bovendien: Jan's naam als orgelmaker komt pas voor na de dood van Charles; ware hij diens jongere broer, dan zou dit allicht in de talrijke rekeningen, waarin de naam Waghers voorkomt, eens vermeld zijn geworden. Is het niet zeer waarschijnlijk, dat hij Charles' oudste zoon was, geboren omstreeks 1520, een jaar na het begin van de bouw van het Hazebroekse orgel? Jan wordt in 1541 voogd over de dan nog minderjarige kinderen van Charles; wijst dat er niet op, dat hij zelf in dat jaar meerderjarig werd? (2)

Jan was gehuwd met Jaqueline Maes, blijkens gegevens uit 1544; later is hij in de geestelijke stand getreden en werd hij in 1561 organist van Koekelare, maar bleef tevens orgelmaker (9).

Van de derde Waghers, François, is slechts zeer weinig bekend. Zijn werkzaamheden vallen eerst veel later: na 1753. Deze François mogen we zeker identificeren met de in 1540 minderjarige „Franskin”.

Over de kwaliteiten van Charles' werk heb ik reeds enige opmerkingen gemaakt. Het is echter ook mogelijk een idee te vormen omtrent de stijl en het technisch kunnen van Charles. Het contract, dat hij in 1515 sloot met de abt van St-Jan te Valenciennes biedt ons de mogelijkheid hierover een oordeel te vormen. Hier volgt dan de dispositie van dit instrument te Valenciennes: (10)

C h e y e r e (Stoel of rugpositief):

Principal 5', Double, Flutes, Triple Octave, Cymbales.

G r a n d O u v r a i g e (Grote werk of hoofdwerk): Grant Jeu.

Ter verklaring diene het volgende: Ook hier is de gebruikelijke splitsing van het instrument in een rugpositief en een hoofdwerk; ook hier evenals 60 jaar vroeger in Delft en in andere Noord-Nederlandse steden, een rugpositief met afzonderlijk en gezamenlijk te gebruiken registers („chacun jeu jewant a par lui et tout ensemble”), waartegenover een massaal hoofdwerk, doch niet verdeeld over afzonderlijke registers, dus als Mixtuur gebouwd, met een grootste pijp van waarschijnlijk 10 voet, misschien zelfs van 20 voet. De onderste toets was groot G (Sol). Van de registers van het rugpositief behoren er vier tot de prestantachtigen, n.l. de Principal (onze tegenwoordige Octaaf of Prestant 8'), de Double (onze Prestant 4'), de Triple Octave (onze Octaaf of Doublette 2') en de Cymbales (onze Scherp). Ook de klaviatuur van het rugwerk begon bij groot G.

Op zichzelf biedt deze dispositie niets merkwaardigs; ze is in grote trekken gelijk aan die van Jan Verryt alias Liere of van Joris Buus, zijn tijdgenoten, of van Adriaen Pietersz. uit Delft, zijn 15-eeuwse voorganger, wiens werk in Doornik, Rijsel en Brugge misschien aan Charles bekend was. Ook hier is het, evenals bij Jan Verryt, alias Liere, zeer jammer, dat totnutoe geen archiefvondsten uit de jaren na 1525 ons disposities hebben overgeleverd, waaruit conclusies getrokken zouden kunnen worden ten aanzien van een eventuele evolutie in de bouwwijze na 1525. In de Noordelijke Nederlanden en in Antwerpen begint omstreeks 1515-1520 een geheel nieuwe aera.

De werkkijst der familie Waghers kan als volgt worden samengesteld:

Charles Waghers

- 1508 St-Omer. St-Bertin. Reparaties. Het is niet geheel zeker, dat de hier genoemde „Charles du Hem” identiek is met Charles Waghers. Is „Hem” misschien een klein dorp in de omgeving van Hazebroek? (4)
- 1514 en 1515 St-Omer, Notre Dame. Reparaties. (12)
- 1515 Valenciennes, St-Jansabdij. Nieuw orgel. (10)
- 1518 Burburg (Bourbourg) Reparaties. (13)
- 1519 Hazebroek. St-Eligius. Nieuw orgel; daarna tot 1538 onderhoud en kleine reparaties. (1)
- 1521 Brugge, St-Donaas. Nieuw orgel. (5)
- 1521 Blankenberge. Nieuw orgel. In 1527: reparaties. (5)
- 1523 Brugge, St-Christoffelkapel. Reparaties. (5).
- 1524 Kortrijk. St-Maarten. Reparaties aan het groot en het klein orgel. (15)
- 1524 (omstreeks) Brugge, St-Ivokapel. Nieuw klein orgel. Daarna tot 1540 onderhoud. (14).
- 1524 (vóór) Stalhille. Reparaties. (4)
- 1524 Boekhoute (Oost-Vl.). Reparaties. (16)
- 1528 Stalhille. Reparaties. (4)
- 1532 vlgg. Brugge, St-Gillis. Onderhoud en kleine reparaties. (17)
- 1534 Brugge, St-Walburga. Nieuw orgel. Dit orgel werd niet geaccepteerd. (5)
- 1538 Brugge, St-Gillis. Nieuw klein orgel. (17)

Jan Waghers

- 1542 en 43 Brugge, St-Gillis. Reparaties. (17)
- 1546 tot 50 Brugge, St-Ivokapel. Onderh. (14)
- 1547 Brugge, H. Bloedkapel. Nieuw orgel. (5)
- 1550 en 51 Oostkerke. Onderhoud. (18)
- 1556 tot 61 Damme. Onderhoud en reparaties. (19)
- 1567 Stalhille. Reparaties. (5)

Hier volgt een copie van een deel der kerkrekening van Koekelare uit 1561, waaruit min of meer de instructie van Jan Waghers, als organist der kerk te Koekelare, blijkt: (9)

„Dits de betalinghe van heer Jan Waghers orgheniste van de kercke van couckel(aere) ende moet doen de dienste zoo hier naer volcht.

Een messe de weke die hy ghehouden te doene om de ziele van heer Lod. Weyts alle zondaghe voor ste kathline outaer.

De zelve es ghehouden te doene een messe alle disse daghe voer sinte Loy over de ghilde broed.

Noch twee messe te weten voor Ste Joris omme de ziele van jacob poncx smaendaechs ende swoensdaechs.

Noch twee messen de weke sdonderdaechs ende svrydaechs deene om de ziele van jacob... ende dander om de ziele van gillis bettins. Noch een messe om de ziele van maerten bruinck.

Denzelfen es oock ghehouden te spelene tlof van onser lieven vr. de gheheele weke duere tlof alle daghe, voor de messe van sinte bastiaen alle sondaghe, voor St. jorismesse alle woensdaghe, svrydaechs ste maertens messe. Voort te spelene alle hoochtyden, apostel daghen, tsondaechs ende andere mesdaghe te helpen zinghene sinte kathl. messe, in de winter te spelene onse vr. messe voor midtwinter van de gulden matte te zinghene ende te spelene metten hoochmesse, die octave van den helighen sacramente, alle de vighelien ende te helpen zinghene ende heeft hier voor al tsjaers de somme van 168 £ p.

Item betaelt den zelve van andoen van ster niclaesmesses midts datter aldoen noch gheen ander priesters en waren 6 st. p.

François Waghers

- 1573 Brugge St-Walburga. Visitatie van het door Nicolaas de Smet nieuw gebouwde orgel. (5)
- 1579 Brugge, St-Ivokapel. Onderhoud. (14)
- 1585 Brugge, Kapel ten Bogaerde. Repar. (5)

Dr M. A. VENTE

Literatuurlijst : cfr. bl. 88.

Over Guillelmus Blootacker,

Organist aan de St. Donatiuskerk te Brugge in de XVIe eeuw.

Onder de organisten van de St-Donatiuskerk, door D. van de Castele en Edm. Van der Straeten in hun boek: „*Maîtres de chant et organistes de St-Donatien et de St-Sauveur, à Bruges*” (1) geciteerd, komt de naam voor van hem wier naam volgt in het volgend archiefuittreksel:

„Guillelmus Blootacker, organista abbatis Furnensis, discipulus quondam Cornelius van den Ryne.

16 Martii 1579. Ad officium organiste, vacantem per discessum Guillelmi Blootacker versus Italiam. Domini admiserunt Nicolaum Elewout brugensem.”

Guillelmus Blootacker, organist der Abdij van Veurne (zou hier geen sprake zijn over de beroemde Abdij ter Duinen?) was dus een leerling van Cornelius van den Ryne, „clericus diocesis Tornacensis” († 1573). Op zijn beurt organist aan de Brugse basiliek sinds juli 1577, wordt hij geremplaceerd in Maart 1579, door Nicolaus Elewout om reden van zijn heengaan naar Italië. De auteurs van hogergenoemd werk vragen zich af welke vervorming de naam van deze organist wel zou ondergaan hebben bij zijn verblijf in het schiereiland.

Wij zijn van mening dat het twijfeloos is dat de organist *Blotagrìo*, een vluchtige verschijning aan het Hof van Beieren, dezelfde persoon is als Blootacker.

Men vindt in de rekeningen van dit Hof, door Ad. Sandberger in zijn „*Beiträge zur Geschichte der Bayerische Hofkapelle unter Orlando di Lasso*” III Buch, 1 Teil (1895) de twee volgende vermeldingen voor het jaar 1587:

„Dem Wilhelmen Blotagrìo organisten bezalt zur Abfertigung fl. 50 und fl. 6 zörung thuet zusammen fl. 56.

Gulielmo Blotagrìo welschen organisten zalt aus gn. zur völliger Abfürttigung laut Ir frl. gn. mit aigen Frl Hannd geschribnen Signatur fl. 25.”

Daar deze betalingen de enige blijken te zijn die ooit aan de genaamde Blotagrìo uitgekeerd werden, kan men veronderstellen dat deze kunstenaar zich slechts op doorreis te München bevond, wellicht, doch dit is niet zeker, als candidaat voor een betrekking die hij niet bekomen heeft, daar hij teruggezonden (Abfertigung) wordt naar de plaats van afkomst.

Er is hier de benaming „welsch” dat, onder de pen der functionarissen van het Beierse Hof de betekenis heeft van „Italiaan”. Daar hij van het schiereiland kwam en hij, naar de heersende gewoonte, zijn naam veritalianiseerd had, is het zeer natuurlijk dat men hem voor een Italiaan nam.

Het is wonderlijk dat Eitner die de beide namen **Blootacker** en **Blotagrìo** op de afstand van enkele lijnen, en met dezelfde voornaam, in zijn *Quellen-Lexicon* genoteerd heeft, zich niet de vraag gesteld heeft naar de mogelijke identiteit tussen de beide personen.

Er is echter nog een reden te meer voor de stevigheid van ons betoog in het vervormd Italiaans achtervoegsel *agrìo* (voor *agro*) dat in het Nederlands overeenkomt met het achtervoegsel *acker*.

Blootacker noch Blotagrìo op doortocht langs het Hof van München, zijn als zodanig niet vermeld door Eitner. Op rekening van de tweede citeert hij twee Madrigalen en een motet, respectievelijk verschenen in *Sammelwerke* van 1591 en van 1631.

Het is wellicht niet zonder belang te signaleren dat de organisten van Italië ten eerste gewaardeerd werden aan het Beierse Hof gedurende de tweede helft van de XVIe eeuw. De beide namen Andrea Gabrieli en Johann Gabriel, geciteerd in de rekeningen van 1564 en 1579 blijken wel te behoren tot de twee grote Venetiaanse Meesters, de oom, Andrea, en de neef, Giovanni.

Vermelden wij nog Giovanni Battista **Morsellino** (Morsolino, Merselino) van Cremona die van 1568 tot 1590 de functie van organist uitoefent aan het Beierse Hof, om nadien over te gaan in de zelfde functie aan de Kathedraal van Milaan.

Gioseffo Guami, van Lucca, die nog enkele orgelcomposities naliet, wordt van 1568 tot 1579, van jaar tot jaar in de rekeningen vermeld. Diezelfde rekeningen noteren betalingen aan de organist Giosepppe Ascanio (Aschani, Oscani, Oscario, Oscari) van Pesaro, van het jaar 1581 tot 1589.

Eindelijk, Steffan Roseto en Joseph N. Roseto worden als organist geciteerd in 1580, en eveneens Alberto Mossato in 1590 (in de vorige jaren wordt hij gerangschikt onder de „instrumentisten”).

Noteren wij, om te eindigen, dat Ivo de Vento, organist, steeds aan hetzelfde Hof, van 1564 tot 1575, en merkwaardig en vruchtbaar componist (2) geen Spanjaard is, zoals Fétis het meende, doch een „Niederländer”. (3)

Charles VAN DEN BORREN

(1) Bruges. 1870 (cfr. p. 39).

(2) Eitner, *Quellen-Lexicon*, vr. Vento (Ivo de) en de belangrijke dissertatie van Kurt Huber «Ivo de Vento» waarvan het eerste deel (alleen) in 1918 verscheen.

(3) Bertha Antonia Wallner, *Musikalische Denkmäler der Steinätzkunst...* München, 1912, p. 111, note 1.

Het Gentse organistengeslacht BOUTMIJ

Over dit geslacht beroemde organisten en componisten schreef Juff. Suzanne Clercx een uitgebreide en degelijke studie in „Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis” XIII 1943, blz. 33.

Wij zijn in de gelegenheid deze studie met enkele gegevens aan te vullen.

Er is bv. geen sprake over een **Jan-Baptiste Boutmy** die in de laatste jaren van de 17e eeuw de functie van organist waarnam in de St-Salvatorkerk te Gent.

Rekening 1697-98:

„Item betaelt aen Jan Baptiste boutmy jeghenwordighen organist van deze kercke de somme van 12 p.gr. over een jaer en half gaige verschenen de 1 July 1701.”

Wij veronderstellen dat hier sprake is over een broeder van Jacques de oude. In ieder geval is de voornaam van dit figuur nog later in gebruik in de familie.

Belangrijker echter is Jaques boutmy de tweede (zoon van de organist aan de St-Niklaas-kerk). Juffr. Clercx schrijft daar onder meer over: „Tout deux (Jacques en Josse) semblent avoir quitté assez tôt leur ville natale...” Wij kunnen echter de eerste jaren van zijn organistischap duidelijk bepalen, hij heeft nl. de hogergenoemde Jan-Baptiste in dezelfde kerk opgevolgd. De merkwaardige overeenkomst vinden wij in het „Resolutieboek vande kercke van Ste Salvators binnen Ghendt vanden jaere 1615” fol. 125 r.

„Actum ter extraordinaire vergaderinghe vande heeren pastor ende kerckmeesters 24 Januarii 1700.

Ten voorn. daghe is byden heere pastor ende kerckmrs. van Sinte Salvators aenveert voor organist den persoon van Jacobus Boutmij fs. Jacobus inde plaetse van Mr. Louijs vanden Broecke voor de somme van ses ponden grooten te weten het eerste jaer inghegaen 1 Januarije 1700 ende de naervolghende jaeren voor twelf ponden grooten sjaers boven de vervallen op con-

ditie dat hy moet spelen soo op de ordinaire sondaghen ende h.daghen als oock op alle andere daghen inde weeke ghel. sijne voorsaeten hebben ghedaen ende principelijck dat hij Jacobus boutmij vader vanden voorn. Jacobus hem neffens sijne sone hebben belooft soo sij doen bij dese de orghele inde voors. kercke tsamen te onderhouden van alle nootsaeckel. reparatie geene wytgesteken nocte ghereserveert hoe danich die soude moghen wesen oock sonder eenich vergheldt ofte agimentatie van gaige, in kennisse der waerheijt hebben sij lieden desee onderteckent,

Jacq. BOUTMIJ

Gezien wij dus tussen Jacques Boutmij en Mr. Louijs vanden Broecke Jan-Baptiste ontmoeten en eerstgenoemde toch als diens opvolger genoemd staat ligt het voor de hand dat Jan-Baptist slechts ten voorlopige titel, en wellicht om de plaats vrij te houden voor zijn jonge verwante, dit ambt gedurende een zekere tijd waarnam.

Het laatste wat wij over Jacques de jonge vernemen is het volgend uittreksel uit het rekeningenboek:

„Item betaelt aen Jacques boutmij organist deser kercke de somme van 19 ponden gr. over een jaer seven maenden gaige ten twaelf ponden grooten sjsr per drij quitanties, verschenen october 1714.”

Hij werd opgevolgd door Stephanus Peeters die gedurende een half jaar het ambt bekleedde om plaats te laten aan Mr. Petrus Ignatius De Groote. Dus hier een gelijkaardig verschijnsel als in hoger genoemd geval.

Een ander beroemd lid der familie Boutmij Jean zien we in 1758 te Aalst als orgeladviseur in de St-Martenskerk optreden.

Het genoemd orgel werd gebouwd door Sr. van Peteghem. Medeadviseur was D. Raick. (3 Juli 1758. Het stuk werd ondertekend „J. Boutmy de Gand”.)

Berten DE KEYZER

Nieuws over C. Franck

Nieuwe Biographieën en archivarische vondsten

Er zijn weinig componisten geweest wier oeuvre tijdens hun leven zó radicaal is miskend en na hun verscheiden zulk een algemene waardering heeft gevonden als dat van C. Franck.

Als een onwezenlijke gestalte schreed hij door het Parijse leven van zijn tijd en er moest een tiental jaren na zijn dood verlopen al eer de eerste geschriften over deze componist in het licht verschenen. Eerst in 1907 verschenen de belangrijke studies van Vincent d'Indy en Ch. van den Borren in de Franse taal, terwijl er ruim een halve eeuw moest verlopen alvorens in de (overigens alles omvattende Duitse musicologie) Duitse taal een geschrift over „le maître angélique” verscheen. En dit boek — omvangrijk als steeds daarginds — was bovendien nog misleidend en in wezen een propagandaschrift van het Nazi-dom. (Chr. Mohr: **Cäsar Franck, Ein deutscher Musiker.**) Want met nietsontziende annexatiezucht proclameerde men deze Nederlands-Franse meester tot oer-Germaans componist. Na de gehele stamboom over de Franck's te hebben gefalsificeerd wordt besloten met deze boutade: „De lezer zal gevoelen welk een vreugde de auteur vond bij zijn werk, toen naast oude Duitse gebieden als Eupen, Malmédy en Moresnet ook de familie Franck tot de Heimat van het Duitse Rijk terugkeerde en deze van nu af tot voor altijd met ons vaderland verbonden zal blijven. Moge dan ook het werk van Cäsar Frank in de harten der Duitsers wortelen schieten.” Klinkt dit niet aandoenlijk...?

Zó werd er in 1943 over Franck geschreven.

Het moest 1949 worden alvorens in de Engelse taal de eerste Franck-biographie zou verschijnen en wel van Norman Demuth (Denis Dobson Ltd. Londen).

Terzelfdertijd ontvingen we van Grasset uit Parijs (coll. „Euterpe”) een kleine monographie door Norbert Dufourcq geschreven.

Dufourcq's werkje is een uitstekend compendium vooral over het orgelwerk van Franck. En als zodanig is het een goed complement op het hier reeds besproken boek van de Belg M. Kunel dat het vorig jaar bij denzelfde uitgever is verschenen en waarin hoofdzakelijk Franck's leven ter sprake komt.

Het boek van Demuth is uitvoeriger en is een typisch Engelse versie der Franck-visie: nuchter-zakelijk, concreet en wat flegmatisch. Zo

zegt hij b.v. van het literair gegeven van het „Poème symphonique Le Chasseur Maudit” : „This perfect nonsense is typical of its period.”

De ballade van Bürger vliegt inderdaad niet hoog, maar is wel karakteristiek voor de romantische geest van die dagen. Zonder fantasie bezien, kan men met een handomdraai zó alle romantische verhalen naar het rijk der schimmen verwijzen... Overigens biedt dit werk geen nieuwe gezichtspunten en zouden wij eerder van een complicatie der bestaande literatuur over Franck kunnen gewagen dan over een eigen mening.

G e r e p e t e e r d e f o u t .

Het is echter jammer, gezien de goede hoedanigheden dezer jongste publicaties, dat het probleem omtrent de afkomst der Franck's geheel onaangeroerd bleef, dat men hieromtrent niets vermoedend, gewoon de fouten repeteerde die door de vroegere biographen werden gemaakt. Zo beweert Demuth dat de Franck's in rechte lijn van Waalse schilders afstammen, — 'n verhaal dat d'Indy reeds in 1907 deed en dat sindsdien vervangen is door een hypothese van Amadée Gastoué. Deze trok uit het feit, dat de steengroeven bij La Calamine (in het land van Moresnet waar de familie Franck uit stamt) bezit waren van de Oostenrijkse keizers en dat anderszijds Franck's voorvaderen van die groeven directeur of opzichter waren, de conclusie dat ook zij Oostenrijkers geweest moeten zijn. Oostenrijks bezit, zo redeneerde Gastoué, m o e t door Oostenrijkers beheerd zijn geweest.

Volgens de Franse geleerde zou dat rond het jaar 1550 gebeurd zijn. Maar in 1459 was in dit zuiver Nederlands gebied reeds een Leonard Franck met zijn broeder woonachtig, van wien verder niets dan deze verblijfsdatum bekend is.

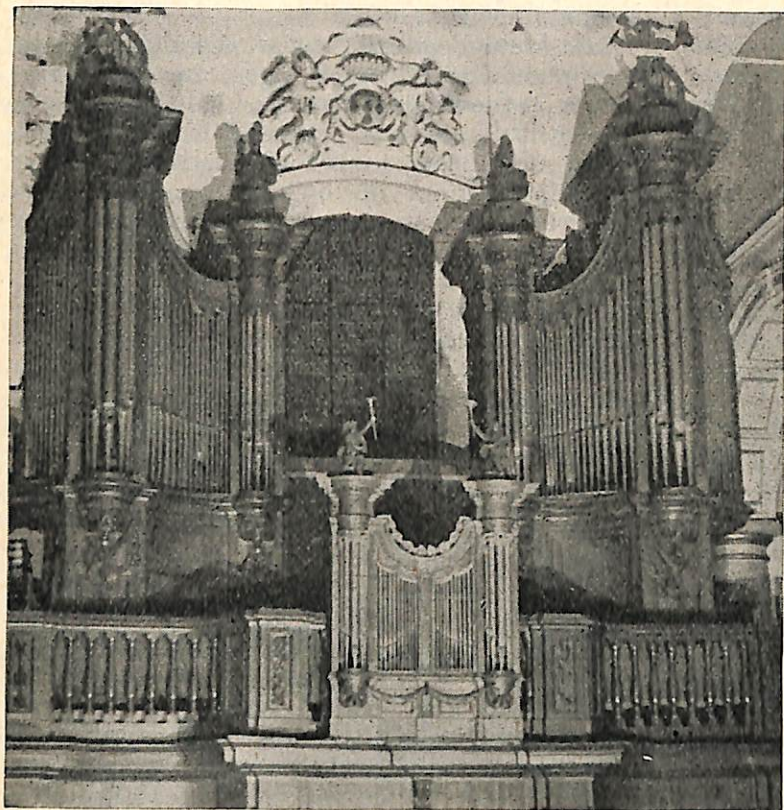
Reeds dit punt geeft veel te denken en ontleent aan Gastoué's veronderstelling veel bewijsgrond. Verder wordt in de acten of geschriften niets over deze veronderstelling medegedeeld. Alleen bleven de nazaten dezer familie nog langen tijd aan genoemde mijnen of groeven als opzichter verbonden en leven zij tot de huidige dag nog te Gemmenich-Völkerich in Belg. Limburg. De familie van de componist vestigde zich evenwel zoals men weet te Luik en later te Parijs.

Gemmenich is dus de eigenlijke bakermat der Franck's dat destijds tot de Nederlanden behoorde, staatkundig zowel als taalkundig. Om deze reden is „le Maître angélique” geen Oosten-

rijker maar N e d e r l a n d e r van afkomst.

(Vervolgt.)

Marius MONNIKENDAM

Orgel te Zele.

Henry Purcell.

Orgelbouw in Zweden

In Zweden werd in December 1948 een nieuw orgel van de Bisschoppelijke Stichting ingewijd. Deze gebeurtenis betekende niet enkel een feestdag voor de kerkgemeenschap, maar was ook een mijlpaal in de Zweedse orgelbouw omdat dit namelijk het eerste hedendaags volledig mechanisch orgel is, dat door een Zweedse firma werd gebouwd.

Men kan zich misschien afvragen in hoeverre het verstandig is om de voordelen van de techniek voorbij te gaan en om tot oudere bouwsystemen terug te keren.

De kerk van Varöbacka, waar het nieuwe instrument werd geplaatst, had vroeger een oud, degenijk orgel door C.F. Ahlstrand in 1860 gebouwd. Niettegenstaande alle gebreken van de laatste jaren en niettegenstaande enkele stemmen in 2' manuaal, volgens de smaak van de tijd in 1910 toegepast, had het instrument een merkwaardige klank.

Teneinde in de hoogst mogelijke mate de klank te kunnen bewaren en terwijl dit ook de herbouw van de windladen vereiste, besloot men er toe het nieuwe orgel te herbouwen volgens het volledig gemechaniseerd systeem t.t.z. accuraat, zoals in het oude orgel. Er bestaat namelijk geen enkel systeem dat zulk een aangename klankinzet heeft en juistheid van aanslag van de toetsen en van het gebruik van de registerknoppen dan het mechanische.

De organist staat met de vingers steeds in directe verbinding met geluidgevende pijp. In pneumatische en elektrische systemen of in een combinatie van allebei, is de directe leiding vervangen door buizen en kabels, die als bemiddelaars optreden tussen de toets en de pijp. Voornamelijk in pneumatische orgels, maar ook in elektrische ontstaat menigmaal een vertraging in de aanslag van het toetsenbord, die de aandacht van de organist afleidt en van invloed is op de rhythmische elasticiteit. De klank komt te laat. Daarbij komt nog dat de stemming bij deze orgels gevoelig is voor de vochtigheid te wijten aan temperatuursverschillen en zo meer.

In het klassieke orgel had elke stem haar speciaal karakter. Daarom kreeg het een nieuwe klankencombinatie voor elk nieuwe registergebruik. Verder hadden de verschillende manualen en het voetwerk wisselende klanken; daarentegen hadden ze ternauwernood sterktecontrast, het zogenaamde werkprincipe. De klanken werden in verschillende hoogten opgebouwd door een bewuste versterking van de

boventonen, de zogenaamde aliquottonen, door een rijkelijk veroorzaken van kwint-, tert- en koorstemmen.

Het klankideaal dat zeer wisselvallig was toen het pneumatisch orgel algemeen in gebruik kwam (in Zweden omstreeks 1910) zocht zijn model in de moderne orkesten. Het edele kerkorgel, de koningin van de instrumenten genoemd, werd in de ongunstigste gevallen de zuivere imitatie van een orkest; het voorname verdween helemaal toen men alle boventonen over het hoofd zag. De 8' toon — een open pijp metend acht Franse voeten voor de grote C — werd de overheersende. In de plaats van een stem met een zeker klankkarakter in het klassieke orgel, voegde men er nu hele groepen aan toe van dezelfde soort, waarvan de stemmen wederkerig van verschillende kracht waren.

De manualen die vroeger verschilden door een diverse klank, worden nu afgemeten naar de wederkerige sterkte van de toon.

Om verschillende stemmen ineens te besturen en om voortdurend van klankrijkdom te veranderen en aldus de aandacht af te wenden van de storende 8' klank, werden vaste en vrije combinaties ingeschakeld samen met een menigte koppelingen, bestuurd door verscheidene knoppen en pedalen. Nu men meer zijn toevlucht neemt tot de voor het orgel karakteristieke boventoon, kan men tot een meer gelijksoortige registrering zijn toevlucht nemen. Bovendien kan men wederom de hulpmiddelen verminderen, m.a.w. wordt het gemakkelijker om het toetsenbord te overzien.

De Deense firma voor orgelbouw nl. Marcusen, die een voorname traditie betreffende mechanische orgels achter de rug heeft, bouwde eveneens in Zweden enkele dergelijke orgels.

Op dit ogenblik heeft de Zweedse firma Olof Hammarberg uit Göteborg dezelfde weg ingeslagen. Haar knappe en energieke leider Niels Hammerberg, heeft in de loop van een paar jaren kleine, transportabele vijfstemmige orgels volgens het mechanisch systeem gebouwd. De pogingen hebben een goede uitslag opgeleverd en daarom is het hem ook, als enige Zweed, mogelijk geweest op het aanbod te kunnen ingaan om het 26 stemmig orgel met twee manualen en voetwerk van de Varökerk te bouwen, — het vierde grootste in Halland, slechts overtroffen door Laholm, Halmstad en Varberg.

Het eerste manuaal bestaat in werkelijkheid uit dezelfde stemmen van het oude orgel maar het tweede manuaal en het voetwerk werden beduidend vermeerderd. Voor de rest is het orgel helemaal nieuwgebouwd. Het toetsenbord van Varö is ingewerkt in de voorkant, de organist zit also met de rug naar de kerkruimte toe. Het is een vreugde en voor het oog en voor het oor om met dit orgel kennis te maken. De degelijke uitvoering, die praktisch werd opgevat en voor het grootste gedeelte werd uitgevoerd door de orgelbouwer Johan Larsson, bereikt het hoogtepunt van datgene wat het Zweedse kunsthedwerk heeft aan te bieden, terwijl de intoneerder Niels Hammerberg een klankschoonheid heeft geschapen, die buitengewoon mag worden genoemd. Indien het orgel niet ten prooi valt aan vuur- of waterschade, is het praktisch onverslijtbaar doordat alle delen te bereiken en te controleren zijn; wat versleten is kan worden vervangen en het houwewk werd doordrenkt teneinde het tegen houtwormen te beschermen. De windlade is derwijze gemaakt dat, zo het hout zich uitzet, het boven elkander heenschuift.

De tremulant is pneumatisch.

Manuaal I

Principal 8', Gedekt 8', Oktaaf 4', Fluit 4', Kwintetoon 2 2/3, Oktaaf 2', Kornet 4', Mixtur 4 koor, Dulciaan 16', Trompet 8'.

Manuaal II

Rietfluit 8', Principaal 4', Woudfluit 4', Nazaard 2 2/3, Gemshoorn 2', Terts 1 3/5, Oktaaf I', Scherp 3 koor, Regaal 8', Tremulant.

Voetwerk

Zachtbas 16', Principaal 8', Gedekt 8', Chorraalbas 4', Kwint 2', Fagot 16', Schalmey 4', Scherp wordt herhaald op es en e.

C		c	c'
I'		2'	4'
C''	g''	c'''	e'''

Kornet

C-c'	g''	I'	e'''
c-2'----		c'''	
c'-4'----			

Mixtuur wordt herhaald op fis en g.

Zelfs de uitrusting van dit orgel is bijzonder merkwaardig. De registertoetsen zijn gedraaid uit een soort ebbenhout en de naamschilden zijn in gotische letters met de hand gegraveerd. Als laatste toelichting: de facade is geluidgevend.

Dit orgel werd gebouwd onder toezicht van magister art. Finn Viderö uit Kopenhagen, wiens onderlegdheid betreffende de muziek en de orgelbouw van bijzonder nut is geweest.

Leonora GYLLER

(Vertaling Piet Schepens.)

dispositie van het radio-orgel te kopenhagen

(Cfr. OMSLAG-PHOTO)

I. MANUAL	II. MANUAL	PEDAL	III. MANUAL	IV. MANUAL	PEDAL
Principal 16'	Træprincipal 8'	Untersats 32'	Quintaton 16'	Bordun 16'	Basun 32'
Gedacktpommer 16'	Gedackt 8'	Principal 16'	Hornprincipal 8'	Flute harmonique 8'	Basun 16'
Principal 8'	Quintaton 8'	Subbas 16'	Nathorn 8'	Rorfløjte 8'	Sordun 16'
Hullfløjte 8'	Oktav 4'	Gemshorn 16'	Salicet 8'	Viola di Gamba 8'	Trompet 8'
Gamba 8'	Gedacktflojte 4'	Gedackt 16'	Gedackt 8'	Voix céleste 8'	Zink 4'
Bordun 8'	Gemshorn 2'	Quint 10 2/3'	Unda maris 8'	Violinprincepal 4'	Cornet 2'
Oktav 4	Quint 1 1/3	Principal 8'	Oktav 4'	Flute octaviante 4'	
Rorfløjte 4'	Oktav 1'	Gedackt 8'	Gemshorn 4'	Gambetta 4'	
Oktav 2'	Sesquialtera	Oktav 4'	Spidsquint 2 2/3'	Piccolo 2'	
Valdflojte 2'	2 2/3' + 1 3/5'	Quintaton 4'	Blokløjte 2'	Cornet 7 fag.	
Rauschquint 3 fag.	Scharff 4 fag.	Nathorn 2'	Spidsquint 1 1/3'	Mixtur 6 fag.	
Quint 2 2/3'	Ranket 16'	Flute octaviante 1'	Gemshorn 1 3/5'	Fagot 16'	
Mixtur 8 fag.	Krumhorn 8'	Cornet 4 fag.	Septima 1 1/7'	Trompette harmon. 8'	
Trompet 16'	Regal 4'	Mixtur 6 fag.	Sivfløjte 1'	Oboe 8'	
Trompet 8'	Tremolo		Cymbel 2 fag.	Clairon 4'	
			Mixtur 7 fag.		
			Dulcian 16'		
			Trompet 8'		
			Vox humana 8'		
			Skalmeyje 4'		
			Tremolo		

historisch vooruitzien

Het lezen in Michael Praetorius „Syntagma musicum” (1615-1620) geeft aan onze lust tot het bestuderen der historie grofe voldoening. Het schenkt ons de vreugde een muzikaal tijdperk in zijn geheel te kunnen overzien en wij verheugen ons met Praetorius, als hij mededelingen doet over het construeren van nieuwe muziekinstrumenten en over tal van andere zaken.

Het zegt ons dat het tijdperk van zijn leven vooruitgang kent!

Leefden we maar in die tijd, zucht de historisch eenzijdig georiënteerde lezer. Ik zucht met hem, omdat hij zich niet realiseert, welk een verschrikkelijke tijd het toen was. Praetorius leefde van 1571 tot 1621 en hij heeft slechts het begin van de Dertig-jarige oorlog van zijn land medegemaakt, als we ons eens de moeite willen geven, te lezen wat zijn tijdgenoot Heinrich Schütz (1585-1672) daarvan opmerkt, weten we dat het in die dagen ook geen kinderspel was in een land te leven, dat in staat van oorlog verkeert. De hygiënische toestanden van onze eeuw zijn zelfs zo voortreffelijk, dat de jongste oorlog de moeilijkheden kon weerstaan, terwijl de 30-jarige oorlog (1618-1648) zich op wrede wijze heeft doen kennen door vreselijke pestilentiën.

Toch ging men in die benarde tijd vooruit, althans dat kunnen wij constateren, doch mensen als Schütz konden die vooruitgang van hun tijd met geen mogelijkheid zien.

Het is voor de pessimisten van onze tijd een zekere troost, dat het niet aan ons is, om te beoordelen of onze eeuw door vooruitgang wordt gekenmerkt.

Wie in deze tijd geen vooruitgang ziet, of er althans niet in kan geloven, legt zijn hoofd in de schoot der historie. Ik zeide alreeds, het geeft een voldoening, omdat men daardoor de „resultaten” kan lezen en het respect vervuld kan geraken voor onze voorvaders, die toch maar flinke kerels waren, beter dan de 20ste-eeuwers.

Voor dergelijke mensen is de studie in de historie slecht! Ze is voor hun een opium, dat zij innemen, om hun ogen te sluiten voor het heden! Zij ontvluchten de werkelijkheid van deze tijd, om te schuilen in de geschiedenis. Dit getuigt allerminst van een christelijk geloof en van mannelijke kracht.

Het zou dwaas zijn na het lezen van deze inleidende woorden, te veronderstellen, dat ik de studie der historie afkeur! Integendeel, ik beveel ze van harte aan, omdat ik besef en in menig opzicht kan constateren, welke vruchten deze studie o.a. voor onze huidige orgelkunst afwerpt.

Ons ontwaken van het zuiver inzicht, gaf aan de orgelbouw van deze jongste tijd nieuwe perspectieven. Het kennen en verstaan der geschiedenis van de orgelmuziek, wijst ons vandaag de weg naar nieuwe orgelliteratuur!

Er is een ogenschijnlijke tegenstrijdigheid in onze voorliefde voor de historie. We mogen er in putten, doch moeten er voor waken, dat we niet historisch worden geïsoleerd. We moeten de historie zodanig bestuderen, dat we deze hebben overwonnen, d.w.z. dat we boven de feiten staan en ze kunnen overzien!

En dat leert onze tijd!

Bezie het slechts op de muzikale elementen zelf. De melodie kent haar ontwikkeling sinds eeuwen; de harmonie is in haar toepassing van jongere datum, doch is in haar ontwikkeling van nu, zover gekomen, dat we er vrijwel alles van weten. Men is immers verzeild in het mathematisch constructieve, zodat Schönberg zich geen componist, doch constructeur achtte.

De ontwikkeling van onze muzikale vormen is evenzeer tot een grote ontwikkeling gekomen. De enkelvoudige vormen, als liedvorm, variatievorm, rondo-vorm, ze zijn voor een modern componist kinderspel. De hoofdvorm geeft hem nog wel aantrekkelijkheid. Over de fuga spreekt hij bescheidener en waagt er zich slechts aan in zijn meest verzekerde componeer-dagen. De eenvoudige vormen plaatst men in een andere vorm. César Franck begon reeds met de cyclische vorm en van onze jongste moderne componisten, zien we hoe b.v. van een symphonie, niet de delen tot elk een afgerond geheel worden geschapen, doch dat het 1e, 2e en 3e deel worden gebezigd voor de expositie, ieder deel één thema, terwijl dan al de thema's in het 4e deel worden doorgewerkt.

Dan daarbij komt nog, dat zij het harmonische niet meer primair stellen, doch ondergeschikt of van gelijke waarde der stemvoering, die veelal polyfoon is.

We zien hier een mengeling van oude gebruiken in nieuwe kledij. Er zijn er, die zich nog willen houden aan de diepzinnige tendenties, welke een componist aan zijn werk ten grondslag moet leggen, maar er zijn er ook die zich niet generen, de enkelvoudige muzikale vormen te gebruiken en het zich te laten aanleren, dat ze terugkeren naar de klassieken.

Deed Strawinsky het niet alreeds en is de ontwikkeling van Hindemiths oeuvre daarvan geen voorbeeld?

Waaraan heeft Honegger ineens zijn hernieuwde kracht te danken? Toch immers aan de

enkelvoudige vorm, welke bij hem de grootste existentie in het volkslied kent! (Jeanne d'Arc au bûcher.)

Met orgelmuziek valt niet eenvoudig een parallel te trekken; in zekere zin is zulks wel mogelijk, doch hier spreken andere factoren een grotere rol, dan in de muziek buiten het orgelgebied. Het orgel staat altijd in het raam van de eredienst, waarbij de traditie in haar eeuwenoude waarde niet mag worden uitgeschakeld. Dit geeft aan de ontwikkeling van het orgel een behoudend cachet, doch ik zie in deze behoudendheid een grote betrekkelijkheid. Wat vandaag behoudend is, kan morgen zeer vooruitstrevend zijn, waarbij we ons vooral moeten bedenken, dat deze behoudendheid wortelt in de christelijke kerk, wier ideologie niet slechts van gisteren is, doch voor vandaag en morgen.

Dit alles moeten we wel terdege bedenken indien we het kluwen van de huidige geestesstromingen willen ontwarren.

Het is een voortreffelijk werk voor de studerkamer, waarin men musicologische onderzoekingen kan doen en deze kan paren aan het algemeen geestelijke en culturele. Maar toch mag dit werk niet binnen de muren van de studerkamer blijven. Dat was in zekere zin mogelijk voor onze studerende voorouders van enige eeuwen terug. Er was toen slechts een kleine groep van muziekbeoefenaren, die van hun vak een ernstige studie maakte. Maar in deze tijd van democratie, is het muzikleven in gelijke mate gedemocratiseerd, als het sociale leven. Muziek in zijn kunstzinnige vormen heeft haar plaats gekregen in het leven van alle mensen. Ze willen dit niet altijd en beseffen het dikwijls nog minder, doch het muzikleven dringt zich op door de concerten, door de radio-uitzendingen, door de pers-publicaties, door de gesprekken onder elkaar, kortom het is een deel van het leven geworden.

Doch laten we hierbij zeer ernstig bedenken, dat door de muzikale democratisering, het onmogelijk is geworden, het gehele volk in enkele tientallen van jaren, muzikaal wegwijs te maken.

Hierin ligt een zeer grote moeilijkheid. Wij moeten deze oplossen, d.w.z. we moeten mede-

werken aan muzikale ontwikkeling en interesse van geheel ons volk. We moeten ijveren voor een grondige muzikale ontwikkeling, hoe bescheiden ook, voor de schooljeugd. Als wij spreken over liedvorm en rondovorm, of over een fuga, dan wel een doorwerking, dan verstaat het volk van deze taal niets!

Het volk moet in zijn grote geledingen het a-b-c der muziek leren. Het volk gaat naar concerten, luistert naar de radio-uitzendingen, hoort in de kerk orgelmuziek, doch men luistert er naar op gebrekkige wijze.

Deze feiten plaatsen ons in het heden, in de toestand van vandaag!

Zij ontmoedigen mij niet, al zijn ze in menig opzicht problematisch!

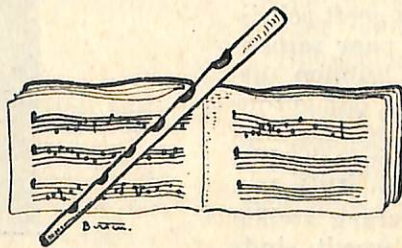
Zij doen ons zien, waaraan we toe zijn.

Dat we historie bestuderen, het is gewenst en zelfs noodzakelijk. Maar we mogen er niet bij blijven stilstaan. We moeten er uit leren, wat van betekenis is voor het heden. Met de historie op deze wijze in handen, kunnen we eerst rustig vooruitzien. We kunnen de nieuwe vindingen toetsen aan de historie en daaruit onze leringen trekken. We mogen ons verheugen op nieuwe vindingen en staan dan met Michael Praetorius en zovele anderen uit de historie hand in hand. Daarmede is de band met historie gelegd, niet om daarin „terug te keren”, doch om van daaruit in het heden te staan en vooruit te zien.

Op deze wijze te denken is verre van eenvoudig en geeft spoedig aanleiding tot misgrepen, indien we ons niet door en door oriënteren. Het is dan ook niet slechts muzikaal voor het orgel denken, doch muzikaal voor het orgel in het totale verband der muziekbeoefening.

Dan nog moeten we ons terdege realiseren, dat de muziekbeoefening niet op zichzelf staat. De muziekwereld is niet een planeet los van de aarde, de muziekwereld staat op de aarde. Temidden van de sociale en sociologische vraagstukken, welke ieder op zich een afzonderlijke behandeling verlangen. Ik heb met dit „historisch vooruitzien” evenwel slechts een tip van de sluier willen oplichten, voor degenen, die alleen orgelhistorie studeren.

G. van RAVENZWAAL

het orgel in de kapel van st. laurentius - ziekenhuis te roermond

Zoals bekend is, komt men bij het samenstellen van een klein orgel meer moeilijkheden en problemen tegen dan bij een groot instrument. Ieder stem is bij een klein instrument van grote betekenis. Ieder stem moet haar eigen karakter bewaren. Een gedekte 8' bv. moet bij een klein orgel met een open 4' versmelten. Het omgekeerde is natuurlijk logisch.

Aan deze voorwaarden is in het bovengemeld orgel voldaan. Het bestaat uit drie werken: Hoofdwerk, bovenwerk en pedaal. Vooral het prestantenkoor verdient waardering. Het prestantenpleno doet ons denken aan een oud werk, zeer doorzichtig, nergens schreeuwend. In het bovenwerk, het echte type van een bovenwerk, vindt men o.m. een zeer mooie dulciaan 8' met zeer originele mensuren. De labiale dulciaan stamt af van de tolkaan en is trechtervormig. Deze stem was in de oud-nederlandse orgelbouw niet onbekend; gedurende het verval geraakte zij echter in vergetelheid om nu haar wedergeboorte te vieren. Ook moet de tertiaan nog genoemd worden die zowel in de cantus-firmus als in het meerstemmig spel haar taak vervult.

Het pedaal onderscheidt zich in het bijzonder door de wijde grondstemmen een octaaf 8', die een bijzondere lijn aan het pedaal geeft. Ook voor een pedaal-cantus-firmus is gezorgd. Een mooie baarpijp 4' pronkt in dit kleine maar fijne klavier. Ik schat dit orgel zeer hoog. Evenals van Nederlands oude orgels kan men zeggen : het zingt! Het werd gebouwd door L. Verschueren.

PEDAAL	HOOFDWERK	BOVENWERK
Subbas 16'	Prestant 8'	Dulciaan 8'
Octaaf 8'	Nachthoorn 8'	Holpijp 8'
Gedekt 8'	Prestant 4'	Zing. Prest. 4'
Baardpijp 4'	Open fluit 4'	Roerfluit 4'
	Octaaf 2'	Zwitserse pijp 2'
	Mixtuur 3-4 st.	Tertiaan 2 st.
		1 3/5 + 1 1/3
		Basson-hobo 8'

„Ter gelegenheid van de bouw van dit klein orgeltje door de Firma Verschueren geeft schrijver van dit korte artikel nog een paar samenstellingen ten beste die mogelijks kunnen uitgewerkt worden. Het ware wenselijk dat gezonde kritiek daarop gemaakt werd langs deze weg. Wij zullen graag daarvoor steeds een paar blz. openen wanneer die beschikbaar zijn. Wij durven daarom reeds nu een eerste vraag stellen aan de orgeladviseurs: „Waarom wordt sinds

enige tijd de nadruk gelegd op de tongspelen in het pedaal? Is het nodig in het pedaal een, in verhouding, groot aantal solo-registers te plaatsen? Waarom? (N.v.d.R.)”

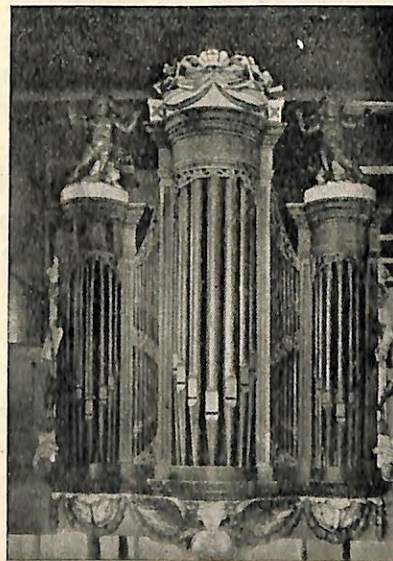
HOE DISPONEERT MEN EEN KLEIN ORGEL?

De tweede wereldoorlog met al zijn verwoestingen dwingt er toe, een antwoord te vinden op deze vraag. Er staan helaas nog te veel harmoniums.

Ziehier de eerste noodzakelijke voorwaarde. Geen orgel met slechts één klavier. Reeds met zes, ja, zelfs met nog minder stemmen, kan men een werk bouwen met twee klavieren. Daar juist bij kleine orgels de materiaalkeuze van zeer groot belang is, zou ik aanraden hiervoor het best verkrijgbare te nemen. Verder mechanische tractuur met gebruik van sleepladen. De pneumatiek is de grootste vijand van het orgel! Het pneumatisch orgel schijnt wel goedkoper in het aanschaffen, maar wordt gewoonlijk zeer duur in het onderhoud. Velen zijn ook hier door schade en schande wijs geworden.

Hier volgt een kleine dispositie voor een orgel met twee klavieren en pedaal.

HOOFDWERK	POSITIEF	PEDAAL
Roerfluit 8'	Gedekt of Quint. 8'	Subbas 16'
Prestant 4'	Nachthoorn 4'	Speelfluit (open kon.)
Mixtuur 3-4 st. 2'	Prestant 2'	Roerfluit 4'
	Scherp 2-3 st. 1/2	

Mocht er genoeg ruimte bestaan voor een open cilindrische 8' dan bouwe men in plaats van de fluit een prestant 8' om daarmee het orgel volledig te maken. Is dit gebeurd, dan hebben we weer de klassieke werkopbouw.

Indien de omstandigheden het veroorloven, kan men in het hoofdwerk nog een tongstem plaatsen in de vorm van een Schalmei 8' maar dan moeten de bekers naar verhouding enge mensuren hebben.

Met deze dispositie zou ik willen aantonen, dat niet een opeenhoping van 8' het volume van een orgel garandeert. De mixturen (gemengde stemmen met repeterende samenstelling) geven de zilveren, doorzichtige klank van een orgel.

Hier volgt nog een tweede uitgebreider dispositie voor een grotere ruimte, die echter acoustisch goed moet zijn:

HOOFDWERK	POSITIEF	PEDAAL
Quintadeen 16'	Quintadeen 8'	Prestant 16'
Prestant 8'	Dulciaan 8'	Groot gedekt 16'
Roerfluit 8'	Gedekt 8'	Octaaf 8'
Octaaf 4'	Prestant 4'	Gemshoorn 8'
Spitsfluit 4'	Roerfluit 4'	Superoctaaf 4'
Ruisquint 2 st.	Nazard 2 2/3	Holquintadeen 4'
Mixtuur 4-6 st. 1/3	Sesquialter 2 st.	Speelfluit 2'
Fagot 16'	2 2/3 + 1 3/5	Ruisquint 5 st.
Trompet 8'	Octaaf 2'	(Fagot 16')
	Scherp 4-8 st. 1'	Zware trompet 8'
	Kromhoorn 8'	Zingend cornet 2'
	Schalmei 4'	Tongstem
		P. KAESER

Leve de Tremulant...

Weg met de Tremulant!

Joseph Whiteford maakte in „The American Organist” een wetenschappelijke beschouwing over de tremulant met de punten vóór en tegen. De conclusie telt zeven punten vóór de tremolo:

1. De tremolo doet de samengesteldheid van de klankgolven toenemen en maakt zodoende hetgeen het oor hoort „rijker”.
2. Hij helpt de toonhoogte voor het gehoor vastleggen en de „franje” verstevigen, zodat de afwijkingen van de vorm minder als afwijkingen worden gevoeld.
3. Het tremolo is een natuurlijk verschijnsel van het eerste muziekinstrument: de menselijke stem.
4. Men treft het aan bij primitieve volken, die het onopzettelijk gebruiken.
5. De gestadige windtoevoer maakt dat de slagen een natuurlijk verloop hebben.
6. Het geeft een illusie, dat sommige tonen, die niet geheel juist gestemd zijn, toch niet vals klinken.
7. J. S. Bach.

De tegenstanders voeren tien argumenten aan:

1. Sommige Bachspelers.
2. Tremolo is allereerst een verschil in de kracht van het geluid en slechts voor een zeer gering deel verschil in toonhoogte.

3. De eigenlijke toedracht der zaak is nog te weinig bekend; daardoor bestaat er over het voor en tegen alleen maar vooroordeel.
4. Het misbruik dat mensen zonder smaak of voldoende waarnemingsvermogen ervan hebben gemaakt, treedt veel meer aan de dag dan het gewenste effect.
5. Het is tegenwoordig niet vatbaar voor de geringe veranderingen in snelheid of kracht die mogelijk zijn in minder mechanische instrumenten.
6. Over de tegenstand van de orgelbouwers en het aandringen van sommige spelers zie boven.
7. In gecompliceerde polyphone muziek vraagt de tremolo de duidelijkheid van de klank en maakt het onderscheiden der stemvoering moeilijk.
8. Oude orgels kunnen door hun onvoldoende windtoevoer geen tremulant dragen.
9. Onze tijd is overtuigd van de grote waarde der oude orgels en veroordeelt een groot aantal uit de laatste tijd.
10. Orgelbouwers, stemmers, intonateurs, organisten en luisteraars: de oren van allen verschillen op wel honderd manieren in de mogelijkheden van het horen van een vibratie.

Wat denkt u erover?

P. V.

X Orgelbouw in Nederland

Het schijnt maar slecht tot de kerkgangers door te dringen, dat zij in hun orgel een instrument bezitten, dat in vele opzichten de roem van de Nederlandse vindingrijkheid uitmaakt: terwijl de bevolking der Nederlanden met recht trots gaat op de technische vondsten, op de ontdekkingen die het voorgeslacht eeuwen geleden en daarna op alle gebied heeft gedaan, is men voor het merendeel vergeten, welk aandeel de Nederlanders, in het Noorden zo goed als in het Zuiden hebben gehad in de vervolmaking van het orgel, in de samenstelling van nieuwe registers. Een orgel staat nu eenmaal in een kerk of soms in een concertzaal en vaak in een bioscoop en men aanvaardt het zonder meer. In de kerk speelt het orgel juist als men er uit loopt, en het is vaak een aangenaam en religieus aandoend geluid, zo een soort « afscheid-van-Onze-Lieve-Heer-voor-heel-de-week ». Van tijd tot tijd vloeit er uit de radio ook nog een noot of wat orgelmuziek, zodat men onbewust nog weer een vleugje godsdienstige belevenis opneemt. En in de bioscoop geeft de eeuwige tremulant zulk een roerende muziek bij het filmbeeld of toch bij de reclames. Maar noch in de kerk, noch in de cinema geeft men zich rekenschap van de muziek die uit het orgel komt. Men luistert niet. En dat is toch een eerste voorwaarde van muziek genieten. Ergo: men geniet de orgelmuziek niet meer. Ik spreek hier over de grote, grote schare die Zondags na de Hoogmis haast heeft en door de week de reclames van de cinema beziet.

Er is een kleiner getal, voor wie de orgelmuziek een noodzakelijker behoefte is dan dagelijks brood. Het getal is klein, maar het groeit. Het zal nog meer groeien, door de werking van onze Schalmey. We mogen er trots op zijn, dat er een begin van opleving te bespeuren is. Dit zij terloops gezegd.

De feiten liggen er nu eenmaal: Het pedaal werd uitgevonden door Lode van Vaelbeke, en dat was een Vlaming wiens naam we kennen. Wie de sleeplade en de springlade hebben uitgevonden weten we niet, maar het zijn Nederlanders geweest, en de Baerpijp en nog menig ander register is van Nederlandse oorsprong. En waar was het orgel der zestiende eeuw zo volledig als in de Nederlanden? Er is in die tijd maar één Sweelinck en zijn leerlingen komen van ver over de grenzen: ook dat wijst op een ontwikkeld Nederlands orgel. De zeventiende eeuw kent de grote instrumenten van de Hagerbeers en nog vele anderen, in de achttiende eeuw oriënteren we ons meer op samenwerking met Duitsers: Schnitger, Müller; maar in de negentiende eeuw hebben de Nederlanders in Noord en Zuid zichzelf weergevonden: Van Peteghem, Loret, Anneessens, Schijven, Witte, Bätz, Smits, de Adema's... het zijn maar enkele namen uit vele. Cavaillé-Coll, toch wel een onbetwistbare autoriteit, komt hier en vertelt aan zijn vader, dat hij nergens zulke degelijke vaklieden in de orgelbouw heeft aangetroffen als in de Nederlanden, het mogen dan al geen artiesten meer zijn lijk vroeger, ze zijn zeer bekwaam. Uit die be-

kwaamheid sproot tenminste de duurzaamheid hunner werken voort: Heeft men niet onlangs nog in Rosendaal-Sint Jan de meer dan vijftig jaar oude tongwerken van Schijven herplaatst in het nieuw orgel, en hoe degelijk is het orgel van de Grote Kerk van Naarden, gebouwd in 1862 door Bätz. Er zijn er nog vele zo in den lande. En er worden er gelukkig weer zo gebouwd, want de orgelbouw heeft, wij constateeren het met vreugde, zichzelf weer hervonden als het oude, heerlijke ambacht, dat geleid wordt door de kunstenaarshand van de Meester. Want orgelbouwen is een vak, het is van de andere zijde ook en vooreerst een kunst.

Een orgelinwijding is, vooral na de oorlog, geen novum; het is ternauwernood een actualiteit meer en de meeste inspelingen brengen het dan ook niet verder dan tot een aangename middag voor het „orgelcomité”, en als het een goed instrument geldt, tot een blijvende vreugde van de parochie, benevens tot een bron van zorg voor pastoor en kerkbestuur. Al met al een reden om er hoogstens in de parochie en de omtrek gewag van te maken.

De Roosendaalse Sint-Jan-de-Doper, een kerk van 1830-40, uit de „Waterstaats”-periode dus, bezat een orgel, dat in 1862 een prachtig front kreeg. In 1899 bouwde Pierre Schijven een nieuw instrument van 24 registers, doch de dispositie was niet van dien aard, dat men er veel oude muziek op spelen kon. Alleen de tongwerken waren een voorbeeld van pijpenmakerij en hadden een prachtige klank. Maar ook voor de werken van de vijfde Evangelist, Johann Sebastian, was de dispositie ontoereikend. Hierom werden reeds tijdens de oorlog plannen gemaakt tot aanvulling. Het doorwerken van duidelijke inzichten in de oude kunst van het orgelbouwen en daarmede van het orgelspelen en het componeren van orgelmuziek, was oorzaak, dat Prof. Flor Peeters, die de opdracht tot herziening van dit orgel ontvangen had, een andere koers insloeg en een geheel nieuw orgel mocht ontwerpen. Bovendien kon hij een dispositie, die naast een voldoende aantal stevige grondstemmen, een behoorlijk aantal vulstemmen — enkelvoudige en gemengde — aanwees. Hier vinden we ze weer terug, die hoge stemmen, die Berlioz zo onzinnig vond omdat ze in de hoogte toch niet te horen waren. Hij vergat, dat deze hoge tonen op eens gans andere manier het geluid van de andere registers beïnvloeden, nl.

door er toch mee samen te smelten en bepaalde boventonen wel degelijk te versterken.

Op het pedaal vinden we een Ruispijp 4-sterk, waardoor het mogelijk is in een trio de cantus firmus op het pedaal en een gefigureerde bas in de linkerhand te spelen, een praktijk, waarin de oudere componisten ons prachtige werken hebben nagelaten, maar waarvoor zulk een c.f.-register op het pedaal onontbeerlijk is! Op het hoofdmanuaal staan o.a. een Cornet 5-sterk en een Mixtuur 3-7-sterk; op het positief o.m. een Terts $1\frac{3}{5}$, een Superkwint $1\frac{1}{3}$ en een heerlijke Cymbel 3-4-sterk, terwijl op het reciet naast de Flageolet 2' een Tertiaan 2-sterk en een Scherp 3-4-sterk zijn geplaatst. Met deze vulstemmen, waartoe ook de kwinten en de tweevoeten behoren, krijgen de wijden en de prestanten een hoge glans. En het is juist deze tinteling die, bij een goede acoustiek, het orgel zulk een bovenaardse schoonheid geeft. Iets anders is het, dat om dit te bereiken de orgelbouwer allereerst kunstenaar moet zijn, d.w.z. een man van smaak, van geduld, van volharding, want het intoneren van zulk een pijpenwoud is geen kleine opgave. Het hangt van zijn werk af, of het geluid van het orgel inderdaad schoon en harmonieus wordt. Een niet te groot aantal nauw gemensureerde spelen (Gamba, Zwegel, Salicionaal, Voix-céleste) maakt dit orgel ook geschikt om er de werken der latere Franse school op te spelen. Maar ook de oudste en de moderne orgelmuziek kan men er op spelen, zonder zich te moeten behelpen.

Hiertoe draagt ook bij de practisch ingerichte speeltafel, met de gebruikelijke koppelingen, vaste en vrije combinaties. Vooral de deelbare vrije combinatie maakt het veranderen der registratie tijdens het spelen tot een groot gemak. De bespeling die volgde na de plechtige inwijding, bewees overtuigend, dat de adviseur een weldoordacht plan had overgelegd, dat de bouwers een schoon instrument hadden geschapen, en dat de spelers, Prof. Peeters en de organist der kerk Kees Stolwijk, voor dit orgel een goed programma hadden gekozen. Bij zulk een gelegenheid moet men de parochie maar eens tonen — om het wat simpel uit te drukken — dat ze „waar voor haar geld” heeft gekregen.

Het programma vermeldde de Prelude en Fuga van Albert de Klerk door Flor Peeters, Fantasie en Fuga in g van Bach en Variaties en Finale over „Laet ons met herten reyne” van Peeters, gespeeld door Kees Stolwijk; vervolgens het Choral I van Franck, Suite in de eerste toon van Clérambault en de Toccata en Fuga in d van Bach, voorgedragen door Prof. Peeters.

De Suite van Clérambault kon geschreven zijn voor een orgelinspeling: de zeer gelukkige

registerkeuze, waartoe dit orgel de speler in staat stelt, maakt het stuk tot een kleurig orgelplezier, waaraan de kwaliteiten van het instrument kenbaar worden. De Toccata en Fuga van Bach hoorden we dit keer eens naar de letterlijke tekst, zonder de zovele interpretaties en persoonlijke uitleggingen van de spelers, die in dit stuk telkens iets anders willen laten horen. Prof. Peeters deed ons dit stuk kennen als een zuiver en onbekommerd orgelpoëm, waar de motieven langs elkaar vloeien en door niets meer dan de hulpmiddelen die het instrument biedt, in schone schakeringen elkaar afwisselen en tegen elkaar een prachtig evenwicht vormen.

Het bouwen van een orgel van 45 registers op drie klavieren en pedaal is nog immer een daad geweest, waarmee de orgelbouw een markante stap heeft gezet. Het bouwen van een orgel is toch iets anders dan het afleveren van het zoveelste instrument-inserie, waarvan het één gelijkt op het ander. Elk orgel dient een kunstwerk te zijn op zichzelf. Ja, de magneten en de registerwippers en de drukknoppen en de schakelaar en de windmachine en nog meer onderdelen mogen gerust vervaardigd worden aan de lopende band. Wij eisen ook in de orgelbouw toepassing van de nieuwe rationele methoden die bevorderlijk kunnen zijn voor het ganse werk. Maar wat wij niet van de lopende band verwachten, zijn de pijpen, zijn de windladen. Daar verwachten wij de hartelijke en vakkundige en ambachtelijke en eerlijke en kunstvolle zorg en arbeid van de orgelmaker; het zijn de pijpen, het is de intonatie, het is de samenstelling van de dispositie, het is de weloverwogen inrichting van de speeltafel waarin wij al zijn liefde wensen verwezenlijkt te zien. Dat zijn al die dingen, die het orgel maken tot het instrument voor juist diè plaats, voor juist diè kerk, ter begeleiding van juist dat koor, kortom alles, wat dit bepaalde orgel tot een individueel geval maakt, dat niet ergens anders heen verkocht kan worden, dat niet « na te bestellen » is, dat het persoonlijk werk is van de opdrachtgever, de adviseur en de orgelbouwer. Zie, zulk een werk van enige afmeting is inderdaad een gebeurtenis in de orgelbouw van een streek, van een land, van heel de orgelbouw in de wereld. Maar dan is het ook niet langer in de eerste plaats een commerciële aangelegenheid, dan wordt het een kunstdaad van de eerste orde. En het is juist dat, wat sedert vijftig jaren aan de orgelbouw had ontbroken, het is juist dat, wat de kunstzinnige vakman sedert enkele jaren nog maar heeft teruggevonden. Het is juist dat, wat de oude Nederlandse orgels zo groot heeft gemaakt.

Het is ook dat, wat we onlangs in Hengelo hebben weergevonden aan het nieuwe, door Vermeulen in de Sint-Lambertuskerk gebouwde instrument. Of alles hier dan in de volmaaktheid is bereikt? Och wel neen. Maar het

is een groot en een goede orgel geworden, enigszins in de familie van het Rosendaalse, met evenveel verschil als in een goede familie nu eenmaal betaamt. Ook hier vinden we een rijke bezetting met vulstemmen en een behoorlijk aantal strijkers. De tongwerken zijn wat hard, maar daar is er één bij met een hoorn-karakter, uitermate goed voor de begeleiding van het koor, dat op die gedenkwaardige Zondagmorgen de Mis in e van Anton Bruckner zong. En die o.l.v. August Vörding zeer goed zong.

Alphons Gaalman en Flor Peeters bespeelden het orgel toen het Zaterdagavond werd ingewijd en toen er op de Zondagmiddag een feestconcert op werd gegeven.

Alphons Gaalman speelde werken van Vivaldi-Eraly, Purcell, Guilmant, Andriessen, Bach (Vivaldi-concert I) en Mozart (Fantasia in f), en Prof. Peeters liet ons zijn Vlaamse Rhapsodie horen, een goed stuk Widor, de Passacaglia en Fuga van Bach, dezelfde Clérambault (de man is 200 jaar dood, en zijn muziek verdient toch gespeeld te worden!), en zijn Variaties en Finale op „Laet ons mit herten reyne”. Wat een schoon muziek was dat allemaal...!

Waarom, als er zulke orgelmuziek voor zo schone instrumenten bestaat, is er zo een geringe aandacht voor in het algemeen? Hier in Hengelo was, juist als in Rosendaal, de kerk vol.

Maar anders? En elders? Daar zijn ook goede orgels en goede organisten.

In Naarden hoorden we Albert de Klerk op het in 1862 door Witte-Bätz gebouwde orgel met programma van Gibbons, Fr. Couperin, drie koraalvoorspelen van Bach, Prélude en Fugue van Elsa Barraine en een Cappricio, Passacaglia en Toccata van den organist zelve. Wanneer wij dit orgel horen, begrijpen wij dadelijk wat Cavaillé-Coll tegen de Hollandse orgelbouw van die dagen had: het geheel klinkt wat stijf en het pedaal is niet van de schoonste. Maar daar klinken de oude vulstemmen met hun glanzend timbre overheen. In een voortreffelijke voordracht, wat tempi en registratie aangaat, speelde De Klerk dit goed gekozen programma als het eerste concert van het „orgelfestival” zoals men deze zomerreeks van orgelvoordrachten met een weidse naam heeft genoemd. Ook in andere plaatsen worden in dit seizoen vele concerten aangekondigd, waaruit we mogen besluiten, dat er gaandeweg wat meer belangstelling komt voor de kunst van ons geliefd speeltuig. En dat is al veel waard, want een kunst die niet door de gemenschap wordt gedragen, is ten dode opgeschreven.

Amsterdam.

Piet VISSER

FIGUREN UIT VLAANDERENS ORGELHISTORIE

Blz. 73

LITTERATUURLIJST

1. Hazebrouck (Nord), Archives Communales GG 46, Comptes de 1519-1522.
2. L. Gilliodts-van Severen, Les Ménestrels de Bruges, 1912, p. 86, 89.
3. idem, p. 94.
4. idem, p. 76.
5. Mededelingen van de heer Paul François te Brugge.
6. Brugge, Archief der O.L.V.-Kerk. Kerkrekeningen 1535 en 1536.
7. De Biekerf, Juli 1948, bl. 156.
8. Gilliodts, p. 94.
9. Brugge, Rijksarchief. Rekeningen Vrije van Brugge Nr. 11847.
10. Lille, Archives Départementales du Nord, 40 H 179, Pièce 1264.
11. Bulletin historique de la Société des Antiquaires de la Morinie, t. II, 1861. p. 494/6.
12. L. Deschamp de Pas, L'église Notre-Dame de Saint-Omer, Mémoires de la Société des Antiquaires de la Morinie, 1893/96, t. XXIII, p. 82 seqq.
13. Bulletin du Comité Flamand de France III, p. 455.
14. Gilliodts, a.w.p. 74/75.
15. B. De Keyzer, De Schalmel, Mei 1949, bl. 50.
16. Gent, Rijksarchief, Fonds Nevele, Nrs. 1144/49.
17. La Flandre, Revue des monuments d'histoire et d'antiquités, 1868/9, p. 202.
18. Brugge, Rijksarchief. Rekeningen Vrije van Brugge Nr. 13089.
19. Idem, Nr. 11939.

het orgel in de 19e eeuw

GEZIEN DOOR EEN ORGELBOUWER UIT DIE TIJD

II.

Verder zegt hij dat de orgelmakers zich moeten bedienen van „scherpe wanluidende fournitüre om gerucht en geschreeuw te maken” omdat zij baspijpen niet voldoende kunnen doen spreken. Hij besluit zijn hoofdstuk door te zeggen dat de orgelmakers geen grondige kennis hebben in de physica om een orgelpijp fatsoenlijk te doen spreken.

5. Afschaffen van het Positief-orgel, het zelve gevonden in het Groot-Manuel.

Dit is zeker het langste hoofdstuk van heel zijn „verhandeling”. Hij heeft het „klein orgel of Positief” afgeschaft en trekt het uit het groot orgel. Hij geeft er een breedvoerige uiteenzetting van het positief waarin men dezelfde registers aantreft als in het groot orgel. Volgens hem is dat nutteloos en het is dan ook geen wonder dat hij het moest afschaffen. Hier heeft hij weer iets nieuws gevonden. Laten wij hier het voornaamste van zijn artikel overnemen:

„Door verbondene mechanieke bewerkingen heb ik uitgevonden, het klein orgel, uit het groot te trekken, en heb dus geen twee orgels of Positief nodig: ik bedien my nog wel van twee klavieren, doch heb niet meer dan één orgel. Wat meer is, op myn Positief klavier spreken de zwaarste grondregisters, welke te voren nooit op het Positief gehoord zijn. Men zal nogtans moeten bekennen, dat deze registers, als dienende om den vokalen zang te steunen, op het positief op hunne regte plaats zyn. Welk genoeg moet het dan niet verschaffen, dat ik door middel van eene eenvoudige mechaniek bewerking, al die meergemelde dubbele orgels heb verbannen en dat ik door één enkel orgel een krachtigere en melodieuwere harmonie oplever, en meerdere geluid verwisselingen uytvoer als de andere met al hunne afzonderlyke orgels en hunne verschrikwekkende groote onkosten.”

6. Het Recitatief-orgel vervangen door het expressief.

Nu komen wij aan het Reciet dat wederom moet afgeschaft en vervangen worden door een zijner uitvindingen en die trouwens minder onkosten oplevert. Hij heeft het vervangen door het expressief orgel, „t welk niet tegenstaende zyn overtreffend schoon geluid, nog het vierde niet kost, van het afgeschafte Recitatief-orgel.”

Dit orgel heeft zijn eigen klavier en door een klein pedaaltje bekomt men crescendos en decrescendos. „Zyne Majesteit de Koning heeft deszelfs schoonheid weten te waardeeren en heeft my daer voor met een tweede brevet vereerd.”

7. Het Echo-Organon vervangen door het register Figaro.

Het Echo-orgel van de 4 klavier orgels wordt afgeschaft en vervangen door het door hem uitgevondene register „Figaro”. Met welk een soort register wij hier te doen hebben zegt de schrijver niet.

8. Het Pedaal-Organon geplaatst op het groot Manuel.

Daar het vrij pedaal weer grote onkosten veroorzaakt heeft hij het „te regt verbannen”. Hij plaatst de Bombarde-bas op het groot orgel en bedient zich van een aangehangen pedaal.

9. Nieuw Pedaal voor kleine orgels.

Dit pedaal is niets anders dan een octaafkoppeling en wordt alleen aan kleine orgels geplaatst.

10. Over den Blaesbalk à réservoir.

De vroegere orgels die 3 of 6 blaasbalgen hadden, leverden een ongeregelden windtoevoer, daarom heeft hij dit vervangen door een „blaesbalk à réservoir die een bijzondere gelijkheid van wind oplevert. In plaats van verschillende balgen heeft hij er maar één nodig die ook minder plaats inneemt en in de orgelkas kan geplaatst worden.

11. Nieuw mechaniek voor het plaatsen des klaviers, enz.

Hij kan de mechaniek van een orgel plaatsen daar waar het voor de organist het beste is. Dat de andere orgelmakers dit niet kunnen verwezenlijken is een „gebrek aen grondige kennis in werktuigkunde.”

12. Verbetering in het orgel, vermindering in de kooppryzen.

Al zijn uitvindingen verhogen niet alleen het kunstgehalte van zijn orgels maar brengen ook een aanzienlijke vermindering van de kostprijzen. Hij noemt hier nog al zijn verbeteringen op.

13. Magazijn van orgels.

Het betreft hier verschillende orgels die opgesteld zijn in zijn werkhuis en die door de kopers kunnen bespeeld worden. Hij geeft een garantie van tien jaar op zijn orgels.

14. *Algemeene opgaven van kerkorgels.*

Hij somt hier een aantal disposities op, zij zijn verdeeld in 10 kwaliteiten. Ik zal hier maar twee disposities opgeven; een orgel van eerste kwaliteit en een orgel van de tiende kwaliteit.

GROOT-MANUEL

1. Bourdon (bas)	16 voet.
2. Bourdon (sup)	16 »
3. Montre (bas)	16 »
4. Montre (sup)	16 »
5. Prestant (bas)	8 »
6. Prestant (sup)	8 »
7. Bourdon	8 »
8. Fluit	4 »
9. Prestant	4 »
10. Dulciana (bas)	8 »
11. Dulciana (sup)	8 »
12. Harmonica (bas)	8 »
13. Harmonica (sup)	8 »
14. Viole de Gamba (bas)	8 »
15. Viole de Gamba (sup)	8 »
16. Figaro (bas)	8 »
17. Figaro (sup)	8 »
18. Doublet	2 »
19. Roerquint	6 »
20. Quintadene	3 »
21. Flageolet	2 »
22. Octave	4 »
23. Bombarde (bas)	16 »
24. Bombarde (sup)	16 »
25. Trompet (bas)	8 »
26. Trompet (sup)	8 »
27. Clairon	4 »
28. Basson (bas)	8 »
29. Hautbois (sup)	8 »
30. Koppeling voor pedaál.	

POSITIEF

1. Bourdon (bas)	16 voet.
2. Bourdon (sup)	16 »
3. Montre (bas)	16 »
4. Montre (sup)	16 »
5. Prestant (bas)	8 »
6. Prestant (sup)	8 »
7. Bourdon	8 »
8. Fluit	4 »
9. Prestant	4 »
10. Expressief Orgel	
11. Dulciana (bas)	8 »
12. Dulciana (sup)	8 »
13. Harmonica (bas)	8 »
14. Harmonica (sup)	8 »
15. Viole de Gamba	8 »
16. Viole de Gamba	8 »
17. Figaro (bas)	8 »
18. Figaro (sup)	8 »
19. Koppeling voor Expressief orgel.	

REGISTERS VOOR HET PEDAAAL

1. Bombarde principal	32 voet.
2. Bourdon principal	32 »

Tiende kwaliteit, met een klavier van 4½ octaven, enz.

1. Bourdon	8 voet.
2. Prestant	4 »
3. Fluit	4 »

15. *Bemerkingen.*

Hij doet de kopers opmerken dat er buiten de 10 kwaliteiten nog een ander soort er tussen in bestaat. De orgels van 4½ octaven kunnen ook nog tot 5 octaven uitgebreid worden. In de orgels van 9e en 10e kwaliteit blijft er nog plaats over om later nog spelen bij te voegen.

16. *Myne orgels worden vervaardigd in de beste en duerzaamste bouwstoffen.*

In dit hoofdstuk noemt hij de verschillende orgeldelen op en het materiaal dat hij er voor gebruikt. Hij besluit dit artikel met nog eens zijn expressief orgel op te hemelen. Hij hoopt dan ook binnenkort een nieuw expressief orgel uit te vinden waarop het mogelijk is door een min of meerdere drukking van de vingers op de toetsen crescendos en decrescendos te bekomen.

Eerste kwaliteit van orgels met een afzonderlyk Pedaal, hebbende eene uitgestrektheid van 32 voeten, drie klavieren van 5 octaven, eenen blaesbalk à réservoir, Expressief orgel, koppelregisters, enz.

17. *Over het gebruik der Registers en hunne harmonische samenwerking.*

Dit is een les in de registratiekunst, gevolgd van een berekening hoeveel verschillende veranderingen men kan bekomen op een orgel van een zeker aantal spelen. Voorts geeft hij een paar aanduidingen aangaande de spelen die men moet gebruiken voor het klein en het groot cornetspel; de begeleidingsregisters voor de Trompet en Hobo. Hij besluit zijn werkje met een aanbeveling tot de organisten aangaande de muziek die ze moeten gebruiken voor de Godsdienstoefeningen:

„Men mag onder de Godsdienst geen andere muziekstukken uitvoeren als: Andanten, Adagios, zachte Modulationen, en verder al wat eenvoudig is en overeenstemt met de zoete aendoeningen van den Godsdienst.”

Luc JAGENEAU

Antwerpen, 19 April 1949.

Ommereis doorheen de Kerkrekeningen van Oost-Vlaanderen

Hartelijk aan Bert De Ridder.

LOOKRISTI

Het orgel in de Dekanale kerk van deze gemeente is de schrik van menig orgelbouwer. De pijpen staan er zo opeen gedrongen dat het practisch onmogelijk is een der binnenste registers te stemmen zonder meer dan de helft der andere te demonteren. Wij durven er echter ten stelligste op hopen dat, indien het orgel ooit omgebouwd wordt, men dit niet ten koste van het meubel zal doen!

Niettegenstaande er niet te veel meer overblijft van de oudste archieven die er stellig moeten geweest zijn, vinden wij toch nog enkele interessante gegevens.

Het oudste stuk is een orgelcontract uit het jaar 1663 opgemaakt tussen de Z.E.H. Pastoor der kerk en **Monsieur Biese**, orgelbouwer. Het is een belangrijk stuk voor de helft in het Nederlands, een ander deel in het Frans, waarin niet slechts over het orgel gesproken wordt, doch tevens blijkt dat een Trompet zeer gegeerd wordt op feestelijke dagen als b.v. de „kermisse”. Hier laten wij het contract in zijn geheel volgen.

„Heden desen XXiii April 1663 syn veraccordeert alsoo sy veraccorderen midts desen den Pasteur van Loo Christi over syne kercke ter eendere syde ende Mons.r Biese ter andere op de maniere so volgt. Inden eersten soo verobligeert hem de voors. Mons.r Biese te maecken voor de Parochiale kercke van loo Christi een schoone orghel begrypende in haer selven dit navolghende spel al naer conste ende den heesch vanden wercke ut ghevrocht.

1. In den eerste een Prestant van 4 voeten int monster van loodt ghemengelt met tain curieus geaditionsteert.
2. Een holpyp sprekende op 8 voeten den bas van houdt ende de rest van loodt.
3. Een fluyt sprekende op 4 voeten van loodt.
4. Een nazar van loodt.
5. Een doublet sprekende op 2 voeten van loodt.
6. een tierce naer haeren aert gheheel ut van loodt.
7. een Cornet de trois tuaux sur chaque touche commencant en elami au milieu du clavier.
8. un furnitour de trois tuaux sur chaque touche.
9. Cymbal de deux tuaux sur chaque touche.
10. un trompette sonnante de huit pieds en tain (mell) couper au milieu du claviere.
11. un larigot a l'octave de nazar de plon.

12. un clairon ofte schalmey.

Item sal daerinne brenghen tgene hier volgt

1. een nachtegael.
2. een tremblant.
3. een tamboer.
4. een musette.
5. een ventil.

Item sal maecken een secreet dienende tot dese voorn. registers ende pijpen al massivel. opgevrocht ende pertinentel. sluyten van droogh houdt etc.

Item sal maecken een Clavier ordinaire hebende 45 touchen.

Item sal maecken dry treffelycke cloecke blaesbalcken met oppendentie ende dependentie soot behoort.

Item sal noch een ander Register moet ghesneden maecken tot contentement vande Pastor te weten Clairon voorn.

Item een pedal tsamen met de schrijnwercker treckende en dienende aen het clavier.

Dit voorn. werck met heel massivelyck al opgevrocht worden by den aennemer ter visitatie van mannen dies verstaende ende, de Pastor als bestier van de voorn. wercke wt den naeme van syne kercke heeft beloofd ende blyft verobligeert voor al tvoorn. werck te besorghen betaelinghen 600 gulden in 2 payementen te weten 400 g. ten daeghe vande leveringhe van al tvoorn. werck twelcke sal wesen ist dat kan gheschieden te ghebruycken op O. L. Vrouwe hemelvaert 1663 ende 200 gulden een jaer daernaer ofte daeromtrent dies is de aennemer vande wercke veroblig. syn voorn. werck goet te houden tot 3 jaeren daernaer, ende voorts ondertusschen wt vriendschap het trompet etc. teghen de hoochtyden ende kermisse te stellen ende sal proffiteren voor al tvoorn. werck ende syn obligatie boven de totaelsomme van 600 gulden seker Regael dwelch by de prochianen van loo Christi hier sal ghelevert worden tsynen contentement sonder synen cost. Aldus ghedaen ter goeder trouwen en blijven beyde de contractanten verobligeert elck respectievel. inghevolghe van dese instrumente ende...

L. debies 1663

De lezers zullen zich herinneren dat wij in het vorig nummer van dit tijdschrift over dezelfde orgelbouwer schreven als bouwer van het orgel in de St-Baafskathedraal in het jaar 1652-53. Een jaar vóór dit van Lookristi werkte hij aan een nieuw orgel te Nazareth.

Over de orgelkas vonden wij het volgende: „ontfaen by my onderschr. utter handt van heer Paster B. Brussel de somme van neghen schell. gr. ende dat over teiringhe ghedoocht te mynen huyse als Baudewyn van dickele de casse vande nieuwe orgel heeft moeten hermaken, by my adriaenke de langhe.”

Daar over de orgelbouwer De Bies geen verdere gegevens meer te vinden zijn, mogen wij veronderstellen dat het orgel eerst pas rond dit jaar geplaatst werd. Ofwel heeft hij het ingebouwd in de oude kas en zal het „hermaken” van de orgelkas door Baudewijn van dickele in de letterlijke zin mogen opgenomen worden. Zou hierin de verklaring liggen van die werkelijke opeenstapeling van mechaniek en pijp materiaal? Tot ons spijt was er de dag van ons onderzoek geen zweem van zon in de kerk, en, daar het orgel reeds zo weinig mogelijk belicht wordt, konden wij geen fotografische opname nemen. Het ware echter de moeite dit bij een andere gelegenheid toch voor een later nummer te doen.

In 1670 werd **Carel Teerlinck** de gentse orgelbouwer een zekere som uitgekeerd „over het instellen van d'orgel die ten tyde van de generale vlucht was uytghedaen ende tot Gendt gedeposeert”. Zonder datum doch vermoedelijk uit dezelfde jaren lezen we nog een quitantie: „Pour Mons. le Pasteur Louchristi pour avoir desmonté tout lorgue de leglise parochiales. Jean hullin curé escrivier a Gand.”

In 1677 krijgt Jan van Damme vier schellingen „uytter handt van Lucas vervaet fs. Pieter over thierijnghe gedaen in het uytbreken van de hoerghale”. Dit kan echter nog wel een betaling zijn voor het vorig feit. In de jaren na het bouwen van het nieuw orgel zijn er twee organisten in functie nl. vader en zoon J. Keldermans. In geval dit geen afstammelingen zijn van de beroemde bouwkundigen van de zelfde naam zijn wellicht de huidige organisten „Keldermansens” in verband te brengen met dezen. Eerbiedige en hartelijke dank aan de Z.E.H. Deken voor de goede ontvangst.

ZELE

De Kapel op de Kouter

(O. L. Vrouw van Zeven Weeën)

Op de baan van Zele naar Gent staat u op een gegeven ogenblik voor de keuze een goed bocht naar links te nemen, of, in geval u dit niet zoekt, op een kleine kapel te bonken die een vierde van de reeds smalle baan belemmert. Doch het beste was, voor een paar minuten af te stappen en even binnen te kijken. U zult werkelijk verbaasd staan over de opeenstapeling van een keure kunstwerken op zulk een minime ruimte!

Marmeren beelden op en rond het altaar van J. Couplet, schilderijen omheen gans de kapel

en ten laatste wanneer U terug buiten meent te gaan: het overheerlijk oksaal en orgeltje.

Toren te Zele.

Vlug enkele détailopnamen en dan naar de Dekenij waar de archieven bewaard zijn.

In 1645 werd de kapel gebouwd (1). In 1657 werd het oksaal door Joannes Ykens gesneden. Het jaar nadien timmert Gillis de coster al het schrijnwerk. In 1663 „aen eenen die een cleyn positieff heeft ghebrocht van lebbeck tot aen Dendermonde ghebruyckt tot het musieck op den afaet samen met wederomme draeghen”. Het jaar nadien wordt het eerste orgel gebouwd door **Mr. Jan bremser**. Volgens Van Doorslaer (Notes, blz. 611 - 612 - 613) is hij een Mechels orgelbouwer. Hij werkte reeds 30 jaar vroeger in de meeste kerken van Mechelen; in 1653 te St-Gillis-Waas. In dezelfde rekeningen vinden wij nog „voor de cortoisie belooft aen de soone van de orghelmaecker”. Hier zal vermoedelijk sprake zijn over Blasius Bremser die eveneens orgelbouwer geworden is en meerdere nieuwe orgels bouwde te Antwerpen. Terzelfdertijd wordt de orgelkas gesneden door Jacques Couplet. Wij geven hiervan en ook van het oksaal een paar détailphoto's: een mooie opname van de rechterkant van het orgel en oksaal mede betrokken in de lijnen van het gewelf, het engeltje rechts, is de groep ontlopen; een détail daaruit: de H. Caecilia spelend op een portatief. (Cfr. vlg. blz.)

Gillis de coster maakt de kas van de blaasbalgen, de stoel van de organist en de eigenlijke orgelkas.

In die jaren speelde Niclaes Colijvener op het orgel bij gelegenheid.

Tot 1703 zijn geen belangrijke orgelgebeurtenissen meer te vinden. Dit jaar heeft een grote reparatie plaats, uitgevoerd door **Carel dillens** „orguelmaecker”. Hij is ook orgelbouwer te Mechelen en werkt er in meerdere kerken, bv. in 1721 restaureert hij het orgel van St-Romboutskerk. Hij stierf in 1729. (Van Doorslaer, Notes, blz. 615.) Een zekere Jan francis Lemmens was er organist in die tijd. De laatste orgelmaker

die we vinden in de 18e eeuw is een zekere Henricus de pescheur, Mr. orgelmaker. In het Liber memorialis van Pastoor Oosthuyze wordt nog vermeld dat het engelenbeeld aan de trap van het oksaal in vroegere tijd verdwenen was doch later teruggevonden werd in het klooster van Nonnenbosch te Gent...

Het enige dat we vonden over het orgel der St-Ludgeruskerk te Zele lezen we in ditzelfde Liber Memorialis. In de nota's van 1838 vinden we deze interessante bemerking: „het orgel heeft daarbij een positief dog in mijn aenkomste was het positif daer lang uytgenomen, het orgel teenemael gedesorganiseerd en bijnaer onbekwaem gemaakt door slegte orgelmaekers; is

in het jaer 1840 hersteld door de kundige orgelmaeker Mr. **Smits van keulen** en heeft gekost door de achthondert franken daerinne begrepen tinnen en ijzerwerk. Het positief is bij gebrek aan geld nog niet hersteld. Mr. Smits van keulen heeft aen het orgel gemaakt een Pedal foudre, zijnde eene duytsche uytvindinge.”

Daar de oude kerkrekeningen niet meer bestaan moet dit, voor dit heerlijk orgel volstaan. Eerbiedig dank aan Z.E.H. Deken Steeman.

Berten DE KEYZER

(1) Dit en andere algemene gegevens citeer ik uit « St. Ludgeruskerk en de Kapel van O. L. Vr. van VII Weeën te Zele » door Kan. J. De Keyzer.

Boekbespreking

HANS KLOTZ : Das Buch von der Orgel. Derde uitgave. Kassel en Basel, (1949). Bärenreiter-Verlag.

Voor de derde maal is bij het Bärenreiter-Verlag het boekje van Hans Klotz van de pers gekomen. In goed begrijpelijke taal — wat geen kleine verdienste is bij al die vaktermen — geeft dit werk in nog geen 150 bladzijden tekst met een groot aantal schetstekeningen en vele zeer goed gekozen foto's aan de geïnteresseerde leek een goed inzicht in het wezen van het orgel. Het doet dit evenwel zakelijk zó goed, dat er ook voor de vakman nog veel uit te leren valt, de vakman orgelbouwer zogoed als de vakman-organist, die in zijn studietijd wel zoiets over het orgel heeft gehoord en er zelfs iets over heeft moeten leren.

Na een uitvoerige uiteenzetting van de opbouw van het orgel — het is merkwaardig, dat schrijver de kunst verstaat er zo dikwijls over te spreken — gaat hij achtereenvolgens in op de vragen, wat een kerk-architect, een Pastoor en een Kerkbestuur van het orgel noodzakelijk dienen af te weten. Hij doet dat zo, dat men niet bevreesd behoeft te zijn, een leger van orgeldeskundigen te zullen kweken. Hij vertelt verder, hoe men voor het onderhoud van een orgel moet zorgen, wat het orgel onder de godsdienstoefeningen moet spelen, iets uit de geschiedenis van de orgelbouw met voorbeelden van disposities en enkele raadgevingen voor organisten.

Volledig is het boek zeker niet. Maar naast een goed

inzicht geeft het een prikkel tot verder zoeken en studeren aan allen wie het orgel ter harte gaat. Een literatuurlijst — ook van orgelmuziek — en een handig register sluiten het boek af.

Ik ken weinig of geen boeken, die in zulk een kort bestek en zo duidelijk, het orgel en al zijn onderdelen en zijn taak hebben beschreven. P. V.

Dr. G. v. d. LEEUW : Wegen en Grenzen, Amsterdam, 1948, H. J. Paris. 2de druk.

Een uitnemende wijsgerige uiteenzetting van de verhoudingen tussen Kunst en Godsdienst en een voornamelijk bepaling van de plaats die de Kunst in het menschenleven inneemt. Achtereenvolgens behandelt schr. de Dans, de schone beweging, het Drama, de Woordkunst, de Beeldende Kunst, de Bouwkunst, de Muziek, om in het slot-hoofdstuk een samenvatting neer te schrijven. In zijn argumentatie is schr. nogal wijdlopieg, doordat hij vele theorieën onder de loupe neemt, en ook doordat hij, als de meeste Nederlandse protestantse theologen, meer afgestemd is op de Duits-analytische, dan op de Frans-synthetische denk- en doceer methode. Het is een boek geworden, dat veel te denken geeft over ons werk als kunstwerk in dienst van God en van de gemeenschap der mensen. Wie dit boek goed leest, krijgt een dieper inzicht in zijn bestaan als kunstenaar. P. V.

SCANDINAVISCH BIBLIOTHEEK

1. Selma LAGERLOF

door PIET SCHEPENS (230 blz. met 17 fotos). — 1948

PRIJS: 90 fr.

« De warme hulde die P. Schepens hier aan S. Lagerlöf brengt en de goede manier waarop hij zijn werk heeft opgevat, bestemmen dit boek voor een groot lezerspubliek. »
(R.d.C. in Bibliogids.)

2. ZWEDEN, Land en Volk

door PIET SCHEPENS (312 blz. met 40 prachtfotos). — 1949.

PRIJS: 68 fr.

« Talrijke reizen en verblijven in Zweden laten mij toe te getuigen dat de schrijver de juiste toon slaat, waar hij ons het land van Astrid in al zijn facetten vóór ogen tovert. »
(H.J.W. in De Gazet v. Antwerpen.)

Te bestellen bij de schrijver : Prof. Kluyskensstraat, 7 — GENT

mixturen

● **Tongerloo.** Op 10 Juli werd het tweede zomerconcert gegeven op het orgel der Abdijkerk door Prof. Kurt Wolfgang Senn. Hij is een leerling o.a. van Karl Straube waarvan wij de uitgave der Oude Meesters bijzonder kennen. Prof. Senn speelde werken van Walter, Max Reger, Buxtehude en moderne Zwitserse componisten. Op dit ogenblik is Kurt Wolfgang Senn Prof. van orgel en piano aan de muziek-academie te Zürich en organist te Thalwil.

● **Marcel Dupré** vierde zijn vijftigjarig organisten-jubileum in de St-Vivien te Rouaan. Daar begon hij zijn loopbaan.

● **St.-Louis, Amerika.** Op het groot jaarcongres van The American Guild of Organists en van The Canadian college of Organists, werden onder meer werken uitgevoerd van Vlaamse componisten als J. Jongen, Kamiel van Hulse (afkomstig uit St.-Niklaas), organist te Arizona, en van Flor Peeters.

● **Eupen, St.-Niklaaskerk.** Na de brand in deze kerk waarbij een groot deel van de linker toren totaal weggebrand is, heeft men kunnen bestatigen dat het groot orgel fel beschadigd is door het water.

● **Rosendaal.** Prof. Peeters bespeelde, bij de inwijding, het orgel in de St.-Jan met volgende programma : Prelude en Fuga, door Albert De Klerk; Choral I, C. Franck; Suite dans le premier ton, Clerembault; Toccata en Fuga in d.

Bij dezelfde gelegenheid droeg Kees Stolwijk, titularis, voor : Fantasie en Fuga in g, J. S. Bach; Variaties en Finale over « Laet ons mit herten reyne », door Flor Peeters. Orgel gebouwd door Vermeulen, Alkmaar.

● **Aalsmeer.** Parochiekerk van O. L. Vrouw van den Berg Carmel. Orgelbespeling door Albert De Klerk : Suite du deuxième ton, Clérambault; Preludium en Fuga G-dur, J. S. Bach; Andantino, C. Franck; Finale uit de 2e Symphonie, Widor. Het orgel werd gebouwd door de Firma Pels & Zoon.

● **Dezelfde Firma** bouwde een nieuw orgel in de Rectoraatskerk, O. L. Vrouw Boodschap, Hoensbroek-Station. 25 registers. Het orgel werd bij de inwijding bespeeld door Nico Zeijen. Hij droeg voor : Toccata en Fuga in F, Buxtehude; Drie Koraalvoorspelen, Buxtehude; Pachelbel, J. S. Bach; Passacaglia in c, J. S. Bach; Finale uit Symphonie II, Widor; Eerste Koraal, H. Andriessen; Ave Maria, Flor Peeters; O Lam Gods, Koraalvoorspel, door Nico Zeijen; Sonata eroica, Jos Jongen.

Jos Jongen.

● **De Schalmei** biedt de meest hartelijke gelukwensen aan het jonge paar : Nico Zeijen en Mevr. Fieny de Bock, en wenst hen beiden een lang en gelukkig leven samen onder de milden zegen Gods;

● **Mr. Alex Paepen** gaf een orgelrecital op het Radio-orgel, Brussel, met volgend programma : Voorspel en Fuga, Alex Glazounow; Voorspel en Fuga, Anthony Scott; Voorspel en Fuga, Albert Roussel; Allegro uit de Sonate van Edw. C. Bairstow; Old Air, bewerkt door R. Vaughan-Williams; Concertstudie Nr. 2, door Alex. Paepen.

● **Nieuw Vlaamse Orgelcompositie.** Prof. Flor Peeters creëerde voor Radio Brussel en op het nieuw orgel der Dominicanerkerk te Antwerpen, een nieuwe Symphonie « Lied-Symphonie », bestaande uit vijf delen. Wij hopen hier later breedvoerig op terug te komen.

● **Ethel Smith** of de beroemde organiste met de hoge hakken : uitgeëister van een massa Paas- en Kerstliederenbundels! Waarover een dagblad schrijft : « Zij heeft een zeer persoonlijke stijl en doet zodanig handen, voeten en heel het lichaam meespelen dat men gemakkelijk van spectaculair orgelspel kan spreken alhoewel men haar over het algemeen niet ziet! »

Over plastische kunst gesproken!...

● **Maurice Dejaive** speelde op het Radio-orgel werken van J. S. Bach, C. Franck, Aug. De Boeck en Jos. Jongen.

● « **Antwerpse Orgelconcerten** ». In deze reeks werd het 4^e concert gegeven door Victor Hens : Prelude en Fuga in fis, Buxtehude; Prelude en Fuga in c, J.S. Bach; Tiento op Pange lingua, Cabanilles; Koraal in E, C. Franck; Toccata, Hymne en Fuga op « Ave Maris Stella », Flor Peeters.

● **Firma Verschuieren.** Van deze Firma verscheen een kleine brochure uitsluitend bestaande uit photo's van orgels die zij bouwden of restaureerden in de loop van de laatste twintig jaar. Het is met veel smaak uitgegeven en bevat een verzameling mooie frontmontages. Bijv. het orgel in de Pastoor van Ars-kerk is uitzonderlijk mooi geslaagd. Niet minder dit van de H. Catharinakerk te Eindhoven, H. Hartkerk te Roermond. Een documentatie voor de orgelliefhebber.

● **G. Verschraegen,** Prof. van orgel aan het Conserv. te Gent, concerteerde met het Symphonie-orkest van de Radio onder de leiding van Daan Sternefeld. Zij voeren naast zuivere orkestwerken het Concerto in F van Händel uit.

Ter gelegenheid van het Jubileum van 50-jarig Priesterschap van de Z. E. H. Palms, Pastoor te St.-Amandsberg, voerde de zelfde concertant de volgende werken uit (op het orgel der St.-Amanduskerk) : Preludium en Fuga in Re Gr., J. S. Bach; Sicillienne, D. Raick; Fantasia in fa kl., Mozart; Pastorale, O. Van Durme; Sonate, eerste beweging, E. Tinel; Wiegelied, A. d'Hulst; Pièce héroïque, C. Franck.

● **Nistelrode** bouwde een nieuw orgel (Firma Verschuieren) van 12 spelen. Het werd ingespeeld door Hub. Houet en door Z. E. H. Th. de Louw, Pastoor te Uden. Het programma vermeldt niet de titels der te spelen werken noch de namen der componisten.

● **Prof. Peeters en Alph. Gaalman** hielden een orgelbespeling op het nieuw orgel in de St.-Lambertuskerk te Hengelo, gebouwd door de Firma Vermeulen. Het bevat 45 registers. Prof. Peeters voerde uit : Passacaglia, J. S. Bach; Suite du premier ton, Clerambault; Variaties op een oud Nederlands Kerstlied « Laet ons mit herten reyne », Flor Peeters. Alphons Gaalman droeg de volgende werken voor : Allegro, Vivaldi; Trumpet voluntary, Purcell; Cantilène, Alex. Guilmant; Toccata, H. Andriessen; Concerto Grosso, J. S. Bach; Fantasie in f, Mozart.

● **De organisten** worden langs « De Schalmei » uitgenodigd hun photo te sturen met handtekening en zo mogelijk vergezeld door photo van orgel waarop zij normaal spelen (dus niet photo van toevallig bespeeld orgel). Dit werd ons gevraagd door Mr. H. J. Winterton uit Amerika, die van dergelijke photo's een groot verzamelaar is. Hij wil, door middel daarvan een geschiedenis van het orgel over de gehele wereld, aanleggen, en beschikt reeds over een collectie tussen de zes à zeven duizend.

Daaronder zijn reeds enkele uit België toegezonden. Zij die zich persoonlijk met de verzending wullen gelasten sturen hun photo naar volgend adres : H. J. Winterton, Room 27 Y.M.C.A. Building, Muskogee, Oklahoma, U.S.A. Anderen mogen de verzendingen langs ons tijdschrift doen.

● **Algemene vergadering** van de gewestelijke en decanale leiders der St.-Gregoriusvereniging te Mechelen. Op deze vergadering maakt Mgr. Van Nuffel bekend o.m. het volgende besluit door Z. Em. Kardinaal Van Roey genomen : Electronische orgels worden als ongeschikt beschouwd voor het gebruik in de kerk.

● **Een orgeladviseur** wenste graag nog een vrije combinatie op het orgel. Hij zegde tegen de orgelbouwer, die vroeger over plaatsruimte had geklaagd : « ...en ik heb het koor opgemeten, het is zo en zo groot, dus, volgens mij kan die tweede vrije combinatie er best nog bij! » De zelfde man schreef de orgelbouwer voor : « de mixtuur op 8 voet te beginnen »! Er zijn adviseurs en adviseurs...

● **Friesland.** Ja, ik weet dat het cliché... enfin, van die molen! Doch de photo was niet scherp genoeg voor de graveur om er een mooi cliché uit te krijgen. Hartelijk!

● **Veldhoven.** Nieuw orgel gebouwd door de Fa Vermeulen in de parochie van de H. Coecilia. Het werd ingespeeld door H. Martin Gruithuijzen, organist van de parochie Villapark te Eindhoven : Preludium en Fuga in C-dur, J. S. Bach; Aria, Lœillet; Giga, idem; Sonate da Chiesa, H. Andriessen; Finale, C. Franck.

● **Leuven :** Abdijkerk het Park. Op het orgel van die kerk werd een orgelrecital gegeven door Dhr. Janacek van Praag. Werken van Cernohorsky, Pachelbel, Bach, Castegren, Söderholm, Bohuslav, Förster, C. Frank.

● **De lezers van « De Schalmei »** die ons berichtten dat zij een tweede nummer van de 1ste Jaargang vrij hadden voor de aanvrager uit Amerika, laten wij hiermede kennen dat hij die ons het eerste nummer stuurde natuurlijk alleen in aanmerking kan komen. Wij kunnen deze lezer melden dat hem de som van vijf dollars zal worden toegezonden.

● **Albert van Haute** gaf een orgelrecital op het Radio-orgel Brussel. Er werd ons geen programma medegestuurd.

● **Vraag :** zijn de werken die in « De Schalmei » besproken worden voor inzage beschikbaar? Wij zijn bezig een algemene « Schalmei-bibliotheek » samen te stellen. Tot nog toe maken wij geen algemeen gebruik van uitleening. Doch vooraleer wij daartoe overgaan kan elk besproken werk in het bureau van ons blad ingekeken worden.

● **Ieper :** U zult over korte tijd (A.M.) de gevraagde inlichtingen ontvangen.

● **Strijp-Eindhoven.** In de St.-Trudokerk aldaar werd een nieuw orgel gebouwd door de Fa Verschuere. (39 spel.) Het werd ingespeeld door Dhr. W. van Maris met volgende werken : Prelude, G. Pierné; Preludium in c moll, J. S. Bach; Wereldlijk Lied, H. Isaac; Aria, Lœillet; Sarabande, Baustetter; Fantasia in A dur, Telemann; Intermezzo en Toccata, H. Andriessen.

● **«De Schalmei».** Uittreksel uit een schrijven van een zeer bevoegd organoloog en journalist : « verder moet ik je zeggen dat ik, gezien de laatste aflevering trots ben op onze Schalmei! Ik zie elke maand een twintig, vijftientwintig muziektijdschriften uit heel de wereld, maar daartussen maakt onze Schalmei een uitstekend figuur. »

● **Gent.** Het jaarlijks groot Concert in de St.-Baafskathedraal werd ditmaal verzorgd door Jiri Reinberger, Professor van orgel aan het Conservatorium te Praag. Hij speelde het volgend programma : Toccata in F van J. S. Bach; Twee Koraalvoorspelen van Flor Peeters; Fantasie op het Koraal « Wachet auf », Max Reger; Passacaglia, Milos Sokola; Postludium, door Leos Janacek; Preludium en fuga in Do, Jos. Seeger.

● **Pieterke Zeijen** wensen wij zeer hartelijk welkom op deze wereld en... in de orgelbeweging. Onze beste gelukwensen aan de achtbare familie!

● **The Organ.** N. A. Bonavia-Hunt : Een uniek huisorgel te Dorincourt, Snaresbrook, gebouwd door Mr. C. Horace Clarke voor zijn eigen huis. Tussen 1929 en 1946 heeft de man er niet minder dan 39.200 uren aan gearbeid, waarbij hij alle bijzondere gereedschappen zelf heeft vervaardigd, evenals elk onderdeel : elke pijp zelf gegoten, elke magneet zelf met draad omwonden, elk contact zelf gesoldeerd, elke houtverbinding zelf gelijmd. Het orgel bevat 22 registers op 2 manualen en vrij pedaal (32 noten). Schr. heeft voor enige tijd het orgel ingespeeld. « Welk een les voor ons, » zegt hij, « voor ons, allen in deze moderne tijd, waar alles op de klok is geregeld, om ons ongeduld en wij alleen maar respect hebben voor goedbetaald werk! Hier is een man die gewerkt heeft met al het geloof en het avontuurlijke van een middeleeuws ambachtsman, en ik heb het een voorrecht gevonden, om dit orgel in te spelen. » (De schrijver van dit artikel is een des beste orgeldeskundigen van Engeland.)

VOOR ARTISTIEK EN DEGELIJK WERK
Fa. L. VERSCHUEREN C. V.
ORGELBOUWERS

Ateliers te

TONGEREN L.
opger. 1937

HEYTHUYSEN Ned. L.
opger. 1891

F I R M A

DELMOTTE
ORGELS

DOORNIK

van vader op zoon sedert 1812

BOUWERS VAN HET MONUMENTAAL ORGEL VAN HET N. I. R. TE BRUSSEL

PIANO'S en HARMONIUMS

Nieuw en in occasie aan zeer voordelige prijzen

★

Voor orgel en algemeen musicale werken uit alle
perioden en landen: wendt U tot het oudgekende

Huis A. Magerman

GODSHUISHAMMEKE 55

G E N T

firma

Jacq. stinkens

Orgelpijpenmakers

LABIAALPIJPEN

ZEIST

TONGWERKEN

ORGELBOUW

Nieuwbouw

volgens elk systeem

★

Restauratie

en

Reparatie

van alle aard en omvang

★

Harmoniums

★

Paul Anneessens

MEENEN

Vertegenwoordigt, zelfstandig, de vierde generatie in de Orgelbouwbeweging !